

วิวัฒนาการของความคิดว่าด้วยกฎหมายในพม่าและสยาม¹ Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam

โรแบร์ต แลงการ์ด, ผู้เขียน²

คณะนิติศาสตร์แห่งไซ่งอน ประเทศเวียดนาม

Robert Lingat, Author

Faculty of Law of Saigon, Vietnam.

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, ผู้แปล³

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง 52190

เมลล์ติดต่อ: Nthapana@tu.ac.th

Thapanan Nipithakul, Translator

Faculty of Law Thammasat University, Lampang Campus, Hang Chat, Lampang 52190,

E-mail: Nthapana@tu.ac.th

บทคัดย่อ

เมื่อกล่าวโดยรวมในบริบทแห่งงานทางวิชาการของศาสตราจารย์ร. แลงการ์ด หรือ โรแบร์ต แลงการ์ด (Robert Lingat) แล้ว ปาฐกถาในหัวข้อ “วิวัฒนาการของความคิดว่าด้วยกฎหมายในพม่าและสยาม” แสดงต่อที่ประชุมสยามสมาคม เมื่อวันพุธที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2492 นี้ นับเป็นความพยายามของนักประวัติศาสตร์กฎหมายชาวฝรั่งเศสคนสำคัญในการทำทำความเข้าใจแนวความคิดพื้นฐานทางนิติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธคติแบบเถรวาทที่ปรากฏในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในคริสต์ศตวรรษที่แล้วในนาม “ดินแดนแห่งรัฐที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย”

¹ แปลจาก Robert Lingat, “Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam,” *Journal of the Siam Society (JSS)*, 38, no.1 (January 1950): 9-31.

² อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์แห่งไซ่งอน ประเทศเวียดนาม อดีตที่ปรึกษากฎหมายและผู้บรรยายแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (พ.ศ. 2467-2483) ปาฐกถาขึ้นนี้บรรยาย ณ ที่ประชุมสยามสมาคม เมื่อวันพุธที่ 9 มีนาคม 2492 (Legal counsellor and legal professor of Moral and political sciences University (1924-1940). Speech delivered at Siam Society on Wednesday 9th March 1949)

³ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง (Lecturer, Faculty of Law Thammasat University, Lampang Campus).

ในเนื้อหาของปาฐกถา ศาสตราจารย์ โรแบร์ต แลงกาตส์ พยายามวิเคราะห์ว่า ประเทศสยามและพม่าก็เป็นดินแดนที่รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียด้วยเช่นกัน แต่ลักษณะที่ต่างออกไปก็คือ ทั้งสองประเทศนี้ได้รับคติพุทธศาสนาแบบเถรวาท มิใช่คติศาสนาโบราณดั้งเดิมของอินเดียเช่นที่ โรแบร์ต แลงกาตส์ มักเรียกว่า ศาสนาฮินดูแต่อย่างใด การตรวจสอบข้อเท็จจริงในประเด็นนี้จึงมุ่งไปยังหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ต่อมาจนถึงในขณะทำการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาวรรณกรรมทางกฎหมายของชาวพม่าที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยต่าง ๆ รวมถึงวรรณกรรมทางกฎหมายที่เป็นผลงานของชาวมอญที่มีมาก่อนหน้า และจบเนื้อหาการปาฐกถาด้วยการวิเคราะห์ประเด็นเดียวกันสำหรับประเทศสยามในเวลานั้น

เมื่อกล่าวสำหรับนักเรียนและผู้ใส่ใจในความรู้ด้านประวัติศาสตร์กฎหมายไทยในปัจจุบัน ปาฐกถาของศาสตราจารย์ ร. แลงกาตส์ ชิ้นนี้ นับเป็นองค์ความรู้สำคัญอันจะขาดเสียมิได้ซึ่งจะช่วยหนุนเสริมทั้งในด้านข้อมูลและการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หากจะได้ผ่านการศึกษาและทำความเข้าใจตำราชุดประวัติศาสตร์กฎหมายไทยของ ร. แลงกาตส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เล่ม 1 ข้อความเบื้องต้น” มาแล้ว

คำสำคัญ: กฎหมาย ธรรมศาสตร์ ธรรมสถิตัม พม่า พุทธศาสนา มนุ มโนสาร มอญ วรรณกรรมทางกฎหมาย สยาม อินเดีย ฮินดู

Abstract

Overall, the keynote address of Professor R. Lingat or Robert Lingat, “Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam”, presented to the Siam Society on Wednesday 9th March 1949, is an attempt by an eminent French legal historian to understand the basic legal concepts influenced by Theravada Buddhist principles that appear in South-East Asia continent, known in the last century as “the land of the Indianised states” In the content of the lecture, Professor Robert Lingat tried to analyze and indicate that both Siam and Myanmar are influenced by Indian civilization. However, they are different from other Indianized countries because both of them have received Theravada Buddhism, not a traditional Indian religion that Robert Lingat often called Hinduism. Professor Robert Lingat began his exploration by focusing on the written historical evidence that remains until the time of the study, in particular, all the legal literature of the people of Burma that has been compiled in different periods. He, then, explored the legal literature that is the work of the Mon people that existed before. Finally, the lecture was finished with an analysis of the same issue for Siam at that time

For students and those who are interested in Thai legal history in present day, this speech of Professor Lingat is an essential body of knowledge that will enrich both of the data and the skill to analyze Thai legal history, if they have already studied and understood Lingat’s work, “Thai Legal History Series textbooks”, especially the “Book 1 Introduction”

Keywords: Law, Dharmasāstra, Dhammasattham, Burma, Buddhism, Manu, Hermit, Manosāra, Mon, Legal literature Siam, India, Hinduism

1. บทนำ

1 § เรากล่าวถึงกฎหมายในฐานะที่รวมแห่งข้อบังคับทั้งหลายอันมีลักษณะเป็นการทั่วไปไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยตรงจากผู้มีอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย หรือสืบเนื่องจากธรรมเนียมจารีตที่ปฏิบัติกันมาช้านาน แต่ไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม อำนาจบังคับอันชอบธรรมของกฎหมายย่อมเกิดจากการยอมรับร่วมกันของบรรดาผู้อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายเหล่านั้น กฎหมายเช่นที่เราเข้าใจข้างต้น จึงมีความเกี่ยวพันอยู่เสมอกับอำนาจทางการเมือง [แห่งรัฐ] ซึ่งออกประกาศและบังคับใช้กฎหมายภายในดินแดนหนึ่งๆ ด้วยเหตุนี้ หากเป็นที่ต้องการร่วมกันแล้ว กฎหมายจึงอาจได้รับการแก้ไข ยกเลิกหรือเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้นได้ด้วยกระบวนการนิติบัญญัติ

2 § ความคิดเกี่ยวกับกฎหมายที่ว่านี้ ย่อมผุดแผกไปจากธรรมเนียมของชาวตะวันออกไกล (Far East) โดยสิ้นเชิง ในอดีตกาล กฎหมายของชาวตะวันออกไกลมีรากฐานมาจากจารีตประเพณีแต่เพียงอย่างเดียว และอำนาจบังคับแห่งจารีตประเพณีเองก็ทำให้เกิดจากการยอมรับร่วมกันโดยดุชฎิต่อจารีตเหล่านั้นไม่ แต่เกิดจาก [การถือปฏิบัติติดต่อกันมาใน] ลักษณะที่ไม่มีผู้ใดตั้งคำถามต่อมูลเหตุการกำเนิดขึ้นของจารีตประเพณี (mysterious origin) นั้นเสียเลย อีกทั้ง [โดยอาศัย] ความเคารพยกย่องต่อจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติมาช้านานซึ่งประชาชนต่างสำนึก [ในเรื่องนี้] กันโดยทั่วไปอยู่แล้ว ฉะนั้น กฎหมาย [โดยนัยเช่นนี้] ย่อมมีอาจถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ แต่ด้วยเหตุที่มีได้กำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร [อย่างแข็งชัด] จารีตประเพณีที่มีอยู่ในขณะหนึ่งๆ ก็อาจแปรเปลี่ยนไปได้ และมี [ธรรมเนียม] ข้อปฏิบัติใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมา เพื่อสนองต่อความต้องการและเงื่อนไขต่าง ๆ ทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ แต่ทั้งนี้ [การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว] ย่อมเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปและมีได้เป็นที่สำนึกกันอย่างแข็งขัน

3 § [ใน ส่วน] ผู้ปกครองนั้นก็หาอำนาจในการบัญญัติกฎหมายไม่ ผู้ปกครองมีขึ้นก็เพื่อรักษาความเป็นระเบียบและความสงบเรียบร้อย รวมถึง ปกป้องคุ้มครองผู้อยู่ใต้อำนาจของตนให้พ้นจากภัยอันตรายอันอาจมีมาจากภายในและภายนอก ภารกิจประการแรกของผู้ปกครอง จึงได้แก่ จัดการลงโทษบรรดาผู้ที่ล่วงละเมิดจารีตประเพณีและขัดข้อพิพาทระหว่างผู้อยู่ใต้อำนาจปกครองของตน ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองจึงเป็นทั้งผู้พิพากษาสูงสุดและผู้มีหน้าที่แก้ไขความขัดแย้งซึ่งได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย (arbitrator) ในฐานะที่ผู้ปกครองทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดเด็ดขาด คำวินิจฉัยตัดสินในกรณีเหล่านี้ย่อมเป็นที่สุด แต่กระนั้น ก็ยังคงมีลักษณะเป็นแต่เพียงคำสั่ง (order) อีกนัยหนึ่ง เป็นดุลพินิจวินิจฉัยเฉพาะตัวและมีผลชั่วคราวชั่วคราว (personal and accidental injunction) หากมีลักษณะที่เป็นกฎเกณฑ์อันอาจบังคับได้เป็นการทั่วไปและถาวร ดังเช่นกฎหมายตามที่เราเข้าใจกันไม่

2. ธรรม (Dharma) ในทัศนะของชาวอินเดีย

4 § หากจะกล่าวในเรื่องนี้ ระบบ [ความคิดเกี่ยวกับกฎหมาย] ที่เพิ่งอธิบายไป ก็มีได้แตกต่างไปจากที่เป็นอยู่ในสังคมบุพกาลทั้งหลาย เช่นที่เราได้จากประวัติศาสตร์กฎหมาย [ในโลกตะวันตก] ของเราเองแต่อย่างใด แต่ถึงกระนั้น ในหมู่ชนชาติต่าง ๆ ในดินแดนตะวันออกไกลซึ่งได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียยังมีลักษณะบางประการที่ควรใส่ใจ

ในอินเดียสมัยโบราณเช่นเดียวกับสังคมบุพกาลทั้งหลาย กฎหมายทั้งปวง อีกนัยหนึ่ง กฎเกณฑ์ที่มีผลใช้บังคับตามความเป็นจริง (positive law) ย่อมได้แก่ จารีตประเพณี บรรดากษัตริย์และราชา (*rājā*)⁴ ทั้งปวง ล้วนมีบทบาทแต่เพียงการรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นระเบียบ

สิ่งที่น่าสังเกตเป็นอย่างมากก็คือ แม้ภาษาสันสกฤตจะมีความรู้มรรยเพียงใดก็ตาม แต่ทว่าไม่ปรากฏคำศัพท์เฉพาะอันอาจแปลความได้ตรงกันกับคำว่ากฎหมาย [ในภาษาตะวันตก] ของเรา ในฐานะเป็นกฎเกณฑ์ที่มีผลใช้บังคับตามความเป็นจริงแต่อย่างใดเลย เป็นความจริงที่ว่า ในหมู่ชาวฮินดูมีคำว่า *ธรรม* ซึ่งบางครั้งแปลความหมายกันอย่างผิด ๆ ว่ามีความหมายเดียวกันกับคำว่ากฎหมาย แต่แท้จริงแล้วย่อมมีความหมายผิดกันทีเดียว เช่นที่ข้าพเจ้าจะอธิบายโดยย่อ [ดังนี้]

นับแต่สมัยพระเวทเป็นต้นมาหรือแม้ก่อนหน้านั้นก็ดี ชาวฮินดูมีความเข้าใจเกี่ยวกับ

⁴ ในสมัยเข้าสู่กรณอินเดียที่เรียกว่า สมัยพระเวท (Vedic Age) นั้น ชาวอารยันมีความเจริญในระดับชนเผ่า (tribe) แต่ละเผ่าต่างมีผู้นำที่เรียกว่า ราชา (*rājā*) ยังมีได้เรียกว่า กษัตริย์ (*ksatriya*) ราชาในฐานะเป็นนักรบและผู้ปกครองเผ่า และบางครั้งมีการรบพุ่งระหว่างเผ่าด้วยกันเอง (เช่น บทสวดที่ 18, 33 และโคลกที่ 4-8 บทสวดที่ 83 ในฤคเวทเล่มที่ 7 ซึ่งกล่าวถึงการรบระหว่างราชาแห่งเผ่าทั้งสิบ ใน Ralph T. H. Griffith, trans., *The Hymns of the Rigveda*, vol. III (Benares: E. J. Lazarus & Co., 1891), 103. โดยส่วนใหญ่จะสืบทอดตัวบุคคลกันในสายตระกูล นอกจากนี้ ยังมีที่ประชุมของชนเผ่าเรียกว่า *สภา* (*sabha*) (เช่น โคลกที่ 6 บทสวดที่ 167 ในฤคเวทเล่มที่ 1, โคลกที่ 13 บทสวดที่ 24 ในฤคเวทเล่มที่ 2, โคลกที่ 5 บทสวดที่ 2 ในฤคเวทเล่มที่ 4, โคลกที่ 6 บทสวดที่ 28 ในฤคเวทเล่มที่ 6, โคลกที่ 9 บทสวดที่ 4 ในฤคเวทเล่มที่ 8, โคลกที่ 10 บทสวดที่ 71 ในฤคเวทเล่มที่ 10 ใน Griffith, trans., *The Hymns of the Rigveda*, 1889-1891. หรือ *สมิติ* (*samiti*) ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองโบราณควบคู่กันมากับตำแหน่งราชา ในตอนปลายสมัยพระเวท เมื่อชาวอารยันได้ตั้งถิ่นฐานลงอย่างถาวรมั่นคงแล้ว ก็ได้พัฒนามาเป็นหน่วยการปกครองขนาดเล็กกระจายกันออกไป ซึ่งปรากฏหลักฐานในมหากาพย์สำคัญของอินเดีย ได้แก่ *รามายณะ* (เช่น บรรพ 4 โคลกที่ 41-43) และ *มหาภารตะ* (เช่น บรรพ 7 โคลกที่ 11 บรรทัดที่ 16-17 ซึ่งระบุชื่อไว้ถึง 25 แห่ง หรือในบรรพ 8 โคลกที่ 8 บรรทัดที่ 18-20 ก็เช่นกัน) ฐานะของผู้ปกครองในฐานะ “กษัตริย์” จึงค่อย ๆ มั่นคงขึ้นเป็นลำดับ กล่าวคือ เริ่มมีพิธีกรรมกำหนดแบบแผนสำหรับสถานะความเป็นกษัตริย์ เช่น พิธีราชาภิเษก พิธีอโศก เป็นต้น ซึ่งหน่วยการปกครองเหล่านี้ ในเวลาต่อมาได้พัฒนาไปสู่ลักษณะของ “แคว้นหรือนครรัฐ” ดังปรากฏหลักฐานในสมัยพุทธกาลซึ่งในที่สุดต้นปิฎกเรียกว่า “มหาชนบท” 16 แคว้น ได้แก่ กัมโปละ กาสี กุรุ โกศล คันธาระ เจตี ปัญจาละ มคร มัจฉะ มัลละ วังสะ วัชชี สุระเสนะ อวันตี อังคะ อัชสกะ (เช่น ใน *อุโปสถสูตร* เล่มที่ 20 ข้อ 510 หรือใน *วิตถกสูตร* เล่มที่ 23 ข้อ 132 เป็นต้น)

ระเบียบทางศีลธรรมซึ่งดำรงอยู่คู่กันมากับโลก (a moral order coeval with the world)⁵ และมนุษย์ทุกผู้ทุกคนจะต้องดำรงชีวิตของตนให้สอดคล้องกับระเบียบที่ว่านี้ หากตนปรารถนาจะบรรลุถึงความหลุดพ้นและความก้าวหน้า [ทางจิตวิญญาณ] ลักษณะของศีลธรรมที่ว่านี้ได้เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดเอาโดยปราศจากหลักการด้วยขึ้นอยู่กับอำเภอใจของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นกฎเกณฑ์อันถาวรและแก้ไขเปลี่ยนแปลงมิได้โดยเด็ดขาด เป็นกฎเสมือนเช่นกฎทางวิทยาศาสตร์ทั้งหลายในโลกและจักรวาลอย่างแท้จริง [กล่าวคือ] เป็นกฎซึ่งดำเนินไปด้วยกลไกของตัวกฎนั่นเอง [อยู่เสมอ] จัดการลงโทษผู้ล่วงละเมิดด้วยอำนาจแห่งกฎนั้น และสนองแก่ผู้ปฏิบัติตามด้วยผลอันเป็นคุณด้วยกระบวนการเดียวกัน⁶

⁵ ระเบียบทางศีลธรรมเช่นว่านี้ แลงการ์ดอธิบายว่า “Appliqué à l’univers, le dharma désigne les lois éternelles qui maintiennent le monde. Cette acception se rattache à une conception très ancienne, commune aux Hindous et aux Iraniens, suivant laquelle le monde n’est pas dû à une rencontre fortuite d’éléments, mais est régi par des normes, soutenu par un ordre nécessaire à sa préservation. Cet ordre est objectif, inhérent à la nature des choses ; les dieux n’en sont que les gardiens.” [= เมื่อนำมาใช้แก่โลกและจักรวาล ธรรม ย่อมหมายถึงบรรดากฎอันเป็นนิรันดร์ซึ่งค้ำจุนโลก ความหมายเช่นนี้เชื่อมโยงเข้ากับแนวความคิดหนึ่งอันเก่าแก่ยิ่งซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปในหมู่ชาวฮินดูและชาวอิหร่าน ตามความคิดนี้ โลกหาได้เป็นที่ประชุมแห่งส่วนประกอบทั้งหลาย อันเป็นไปโดยบังเอิญแต่อย่างใดไม่ แต่เป็นไปตามแบบแผนประการทั้งหลายซึ่งค้ำจุนไว้ด้วยระเบียบกฎเกณฑ์อันจำเป็นแก่ดำรงอยู่สืบต่อไปได้ กฎเกณฑ์เช่นว่านี้ไม่ขึ้นต่อเจตจำนงใด ๆ ของมนุษย์ กล่าวคือเป็น กฎในทางภาวะวิสัย สอดประสานอยู่ในธรรมชาติแห่งสรรพสิ่งทั้งปวง บรรดาเทวเทวทั้งหลายเป็นเพียงผู้ธำรงรักษาไว้ซึ่งระเบียบกฎเกณฑ์เหล่านี้เท่านั้น] ใน Robert Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l’Inde*, Études XXXII, coll. « Le monde d’outre-mer passé et présent » (Paris: Mouton & Co and École Pratiques des Hautes Études, 1967), 17. ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษให้ดู Robert Lingat, *The Classical Law of India*, trans. J. Duncan M. Derrett (Berkeley: University of California Press, 1973), 3. อนึ่ง เราอาจตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษเล่มนี้ได้ด้วยว่า เป็นฉบับที่ได้รับความนิยมและถูกตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้งจนถึงปัจจุบัน (เช่น ฉบับปี 1993 โดย South Asia Books และล่าสุดเท่าที่สามารถตรวจสอบได้คือ ฉบับปี 1998 โดย Munshiram Manoharlal Publishers) วงวิชาการในต่างประเทศจึงมักรู้จักฉบับแปลเล่มนี้ยิ่งกว่าต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสของแลงการ์ดเองเสียอีก นอกจากนี้ งานชิ้นนี้ยังได้รับการแปลเป็นภาษาอื่น ๆ ด้วย เช่น ภาษาอิตาเลียน โปรดดู Robert Lingat, *La tradizione giuridica dell’India*: Dharma, diritto e interpretazione/ Robert Lingat ; traduzione di Domennico Francavilla ; presentazione di Luigi Lombardi Vallauri. – Milano: A. Giuffrè, 2003.

⁶ “Cette morale s’adresse à l’homme qui vit en société. Elle repose sur la croyance dans la rétribution des actes et dans le mécanisme de la transmigration.” [= ศีลธรรมเช่นว่านี้มุ่งผลต่อมนุษย์ผู้ดำรงชีวิตในสังคม กล่าวคือ วางรากฐานอยู่บนความเชื่อในกฎแห่งกรรมและกระบวนการแห่งการเวียนว่ายตายเกิด] ใน Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l’Inde*, Études XXXII, coll., 18 และใน Lingat, *The Classical Law of India*, 4.

ที่รวมแห่งกฎเกณฑ์อันยั่งยืนเป็นนิรันดร์และพันธุกรรมดาวิสัยเหล่านี้เองที่ถูกขนานนามว่า *ธรรม* พระพรหมซึ่งได้ชื่อว่า ผู้ทรงเป็นอยู่เอง (the Self-Existent Being)⁷ ประกาศแก่ [พระ] มนุ ซึ่งทรงสภาพกึ่งเทวะ (a semi divine being)⁸ และจากมนุ จึง ได้ประกาศธรรมนี้ ไปสู่บรรดานักปราชญ์โบราณ ซึ่งจะได้ถ่ายทอดกฎแห่งธรรมเหล่านี้ให้แก่มนุษยชาติได้รับรู้ส่วนที่เป็นสาระสำคัญ (made known to mankind through abridged versions) ผ่านคัมภีร์ที่เรียกว่า *ธรรมศาสตร์*

⁷ มาจากคำสันสกฤต “สวยมภู” ใน *มานวธรรมศาสตร์* ของอินเดีย ในบรรพที่ 1 โศลกที่ 6 ซึ่งมีความว่า “ (5) This (universe) existed in the shape of Darkness, unperceived, destitute of distinctive marks, unattainable by reasoning, unknowable, wholly immersed, as it were, in deep sleep. (6) Then the divine Self-existent (Svayambhu, himself) indiscernible, (but) making (all) this, the great elements and the rest, discernible, appeared with irresistible (creative) power, dispelling the darkness.” ใน George Bühler, trans., *The Laws of Manu*, vol. XXV, coll. «The Sacred Books of the East», ed. F. Max Müller (Oxford: Clarendon Press, 1886), 2-3. หรือดูใน <http://www.sacred-texts.com/hin/manu/manu01.htm>. (หากต้องการอ้างอิงต่อไปข้างหน้า จะใช้ Manu. chapter. verset. เช่น Manu. I. 6) ; ใน *วิษณุปุราณะ* อธิบายความตอนหนึ่งว่า “The word Brahma is derived from the root *Vriha* (to increase), because it is infinite (spirit), and because it is the cause by which the Vedas (and all things) are developed.” ใน Horace Hayman Wilson, *The Vishnu Purana*, Fitzedward Hall, ed., vol.III (London: Trubner & Co., 1866), 37-38.

⁸ แลงกาด์อธิบายเกี่ยวกับสถานะของ “ [พระ] มนุ ” ว่า “Le *Rgveda* le nomme parmi les plus anciens Sages, et un passage célèbre le présente comme un père de famille partageant ses biens entre ses enfants. Dans la *smṛti* elle-même (VII, 42), un verset le cite comme un roi qui a obtenu la souveraineté par son humilité. En tant que père de l’humanité, il est naturel qu’il ait été regardé comme l’ancêtre des rois et en tant que né de Brahmā comme le médiateur entre l’Être suprême et la race des hommes. Aussi bien, il apparaît souvent comme l’inventeur des sacrifices et notamment des rites funèbres. On comprend qu’on lui ait attribué la révélation des règles sur laquelle est fondé l’ordre social et moral. Dès les temps védiques, on a vu en lui le premier législateur. Cette fonction lui restera particulièrement attachée dans le pays de l’Inde extérieur, et les codes indigènes s’abriteront sous l’autorité de son nom, bien que leur préceptes n’aient guère à voir, pour le fond, avec ceux que contient la *Manusmṛiti*.” [= คัมภีร์ฤคเวทระบุชื่อของมนุอยู่ในกลุ่มนักปราชญ์สมัยโบราณดั้งเดิมที่สุด และยังมีข้อความ ในคัมภีร์ฤคเวท] อันเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี กล่าวถึงในฐานะบิดาของครอบครัวซึ่งปันส่วนทรัพย์ทั้งหลายให้แก่บรรดาบุตรของตน ในสมฤติเอง (เล่มที่ 7 ข้อ 42) กล่าวถึงมนุไว้ในโคลกหนึ่ง ในฐานะกษัตริย์ผู้ได้มาซึ่งอำนาจอันเป็นผลมาจากความอ่อนน้อมต่อมตน [ส่วน] ในฐานะบิดาของมนุษยชาติ [ชื่อของ] มนุย่อมกลายมาเป็นบุรพกษัตริย์แห่งราชวงศ์ทั้งปวง และในฐานะที่กำเนิดจากพรหม [ชื่อของมนุ] จึงเป็นสื่อกลางระหว่างองค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดกับเหล่ามนุษยชาติ นอกจากนี้ [ชื่อของมนุ] ยังปรากฏบ่อยครั้งในฐานะที่เป็นผู้กำหนดแบบแผนพิธีกรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิธีกรรมเกี่ยวกับผู้วายชนม์ อีกทั้งเป็นที่รับรู้ร่วมกันว่า มนุ [เป็นชื่อที่] เกี่ยวข้องกับการประกาศกฎเกณฑ์ทั้งหลายอันเป็นป่อเกิดของระเบียบทางสังคมและทางศีลธรรม [ของมนุษย์] นับแต่สมัยพระเวทเป็นต้นมา เราต่างถือกันว่า มนุเป็นผู้บัญญัติกฎหมายคนแรก สถานะเช่นว่านี้ยังคงได้รับการยอมรับเสมอมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่รับอิทธิพลไปจากอินเดีย ข้อบัญญัติทางกฎหมายจำนวนไม่น้อยกล่าวอ้างชื่อมนุในการตัดสินใจที่เกิดขึ้น แม้ว่าหากพิจารณาในแง่เนื้อหาแล้ว ข้อบัญญัติเหล่านั้นอาจมิได้เกี่ยวข้องกับที่บัญญัติไว้ในมนุสมฤติ [หรือมานวธรรมศาสตร์] เลยแม้แต่น้อย ใน Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l’Inde*, Études XXXII, coll., 104 และใน Lingat, *The Classical Law of India*, 87. และดูเพิ่มเติมใน George Bühler, trans., *The Laws of Manu*, vol. XXV, coll., Introduction, Ivi and so on.

(*dharmaśāstra*) หรือคัมภีร์แห่งธรรม⁹ เป็นหน้าที่ในทางศาสนาของมนุษย์ทุกผู้ทุกนามที่ต้องรู้ธรรมและชวนชวาวที่ปฏิบัติตามกฎหมายแห่งธรรม หากเขาผู้นั้นประสงค์จะหลีกเลี่ยงความตกต่ำและความหายนะ

5 § เรา [ในหมู่ชาวตะวันตก] ก็มีแนวคิดบางประการซึ่งพ้องกันกับความเข้าใจที่ว่ามาข้างต้น ดังปรากฏในสิ่งที่ชาวโรมันเรียกว่า *jus naturae* หรือ *jus naturale* อีกนัยหนึ่งก็คือกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) นั่นเอง¹⁰

กฎหมายธรรมชาติในทัศนะของเราก็คงเช่นกัน หมายถึง ที่รวมแห่งกฎเกณฑ์บรรดาที่สืบเนื่องมาจากระเบียบอันจำเป็นและเป็นอุดมคติ ซึ่งเป็นบ่อเกิดอันถาวรแห่งความยุติธรรมในหมู่มนุษย์ แต่ทว่ากฎหมายธรรมชาติของเรานั้นเป็นกฎหมายที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ตราไว้แต่เฉพาะในหัวใจมนุษย์ทุกคนเท่านั้น ในขณะที่ความคิดว่าด้วยธรรมในอินเดียได้พัฒนาไปเป็นวรรณกรรมธรรมศาสตร์ขนาดใหญ่หลายฉบับ กระทั่งว่า [กฎเกณฑ์ที่นับว่าเป็น] กฎหมาย โดยเฉพาะ กล่าวคือกฎหมายจารีตประเพณีนั้น กลับถูกลดความสำคัญลงจนหมดสิ้นทีเดียวสำหรับชาวฮินดู กฎอันเป็นนิรันดร์เหล่านี้เท่านั้นที่มีค่าควรแก่การศึกษาทำความเข้าใจ อีกทั้งเมื่อเวลาล่วงไปหลายศตวรรษ จึงปรากฏตำราอธิบายบทบัญญัติเฉพาะเรื่องและอรรถกถา (นิพนธ์ หรือ *nibandha*)¹¹ เพิ่มเติมเข้ามาประกอบ [วรรณกรรม] ธรรมศาสตร์ฉบับที่มีอยู่แต่เดิมก่อให้เกิดผลงานชิ้นใหญ่ซึ่งมีลักษณะผิดแปลกไปจากอารยธรรมอื่น¹²

⁹ “ธรรมศาสตร์” เป็นชื่อเรียกประเภทตำราทางกฎหมายในอินเดียสมัยโบราณ จัดอยู่ในวรรณคดีทางศาสนาที่เรียกว่า “สมฤติ” ซึ่งมีพัฒนาการสืบต่อมาจากกฎหมายประเภท “ธรรมสูตร” พัฒนาการของธรรมศาสตร์ในอินเดียแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของการศึกษา “ธรรม” ในคติศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ การกำเนิดขึ้นของตำรากฎหมายประเภทธรรมศาสตร์แสดงถึงการก่อตัวเป็นอิสระของศาสตร์ทางกฎหมาย ทั้งในแง่เนื้อหาและวิธีการ ผู้สนใจ โปรดดูรายละเอียดใน Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l'Inde*, Études XXXII, coll. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคที่ 1 บทที่ 4 Les Dharmaśāstra [= บทกฎหมายประเภทธรรมศาสตร์], 89-113 และใน Lingat, *The Classical Law of India*, 73-96. และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Kane Pandarung Vaman, *History of Dharmaśāstra: Ancient and Mediaeval Religious and Civil Law*, Government Oriental Series Class B, N°6, 5 vol., vol. I (part I & II), revised and enlarged (Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1968-1975), 1294.

¹⁰ Institute of Justinian, I, 2; Digest. I, 1, 1, 3.

¹¹ ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างวรรณกรรมทางกฎหมาย 2 ประเภทนี้ ได้แก่ ตำราอธิบายบทบัญญัติเฉพาะเรื่อง (commentaries or *bhāṣya*) เรียบเรียงขึ้นเพื่ออธิบายบทบัญญัติสมฤติเล่มใดเล่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ ในขณะที่อรรถกถา (treatises) นั้น มุ่งอธิบายขยายความเนื้อหาบทบัญญัติสมฤติโดยรวม (เช่น จำแนกคำอธิบายเนื้อหาทั้งหมดในสมฤติออกเป็นหมวดหมู่แทนการอธิบายเรียงลำดับเนื้อหา) โปรดดูรายละเอียดใน Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l'Inde*, Études XXXII, coll. 127-141. และใน Lingat, *The Classical Law of India*, 107-122.

¹² เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับนิติศาสตร์ของโลกตะวันตกสมัยโบราณ ร. แลงการ์ด เคยกล่าวถึงนิติศาสตร์ของอินเดียสมัยโบราณไว้ว่า “... ประเทศอินเดียได้มีนักนิติศาสตร์ที่แท้จริงซึ่งได้อุทิศตนเพื่อความรู้ในวิชากฎหมายเป็นพิเศษ ได้จัดวิชากฎหมายให้เป็นแบบระเบียบ และทำให้ความรู้แผนกนี้เจริญขึ้น เมื่อยกกฎหมายโรมันออกเสียแล้ว เราจะไม่พบประเทศชาติใดที่ได้พยายามจัดให้กฎหมายเป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นยิ่งกว่าประเทศฮินดูเลย” ใน ร. แลงการ์ด,

6 § ในปัจจุบัน วรรณกรรมธรรมศาสตร์เหล่านี้ กลับมีอิทธิพลอย่างยิ่งยวดต่อกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ตามความเป็นจริง ด้วยเหตุที่เป็นหน้าที่ทางศาสนาของบุคคลทั่วไปที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์บรรดาที่ปรากฏอยู่ ข้อบัญญัติหลายบทในธรรมศาสตร์จึงกลายมาเป็นกฎหมายสำหรับชนชั้นสูงในสังคมอินเดีย ในขณะที่ชนชั้นต่ำลงมาคงพอใจถือปฏิบัติตามข้อบัญญัติเหล่านั้นแต่เพียงบางข้อ ด้วยเหตุนี้ บทกฎหมายธรรมศาสตร์จึงกลายมาเป็นจารีตประเพณีและมีผลบังคับใช้เป็นกฎหมาย ตามแต่สภาพของบุคคลที่อาศัยในอินเดียซึ่งฐานะทางวัฒนธรรมผิดแผกต่างกันออกไป แต่ทว่าบทกฎหมายทั้งปวงเช่นที่บัญญัติไว้ในธรรมศาสตร์นั้นก็ยังคงดำรงอยู่เช่นเดิม [กล่าวคือ] ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ และเมื่อว่าโดยเจตนารมณ์แล้ว ยังคงเรียกร้องแก่บุคคลทั่วไป กระตุ้นเตือนเขาทั้งหลายเหล่านั้นให้เปลี่ยนวิถีแห่งการดำเนินชีวิตและอุทิศตนต่อธรรมทั้งปวง

7 § ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง [กล่าวคือ] ราชา ทั้งหลายนั้น ความคิดว่าด้วยธรรม เช่นว่านี้มีแนวโน้มที่จะยืนยันถึงการปราศจากอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย ผู้ปกครองจะกระทำการใด ๆ อันเป็นการละเมิดต่อธรรมมิได้ จริงอยู่ ผู้ปกครองอาจกระทำการในทางที่ขัดต่อธรรม เนื่องด้วยฐานะความเป็นผู้ปกครองสูงสุด และผู้ปกครองอาจเห็นด้วยว่าเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยแห่งสาธารณะหรือเพื่อประโยชน์ของรัฐ ย่อมเป็นการสะดวกที่จะกระทำการอันผิดไปจากข้อบทแห่งธรรมที่ปรากฏอยู่ในกฎหมาย แต่การกระทำเช่นนี้ย่อมจะเกิดขึ้นแต่เพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราว [อีกนัยหนึ่ง การกระทำของกษัตริย์เช่นว่านี้มีฐานะเป็นเพียง “การใช้อำนาจสั่งการ”] อีกทั้งยังปราศจากน้ำหนักใด ๆ อันอาจเป็นที่ยอมรับของบรรดาผู้ทรงสิทธิขาดในอันที่จะประกาศ [อย่างเป็นทางการ] ว่า กฎหมายที่แท้จริง [พึง] เป็นเช่นไรด้วยเช่นกัน¹³

8 § อำนาจสั่งการของกษัตริย์ทั้งหลายจะดำรงสืบเนื่องอยู่ได้ ก็แต่เมื่อคำสั่งเหล่านั้นถูกต้องตรงกันกับธรรม หากเป็นเพราะอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์เหล่านั้นเองไม่ แต่เป็นเพราะลักษณะอันพ้นธรรมดาสย (the transcending nature) ของกฎแห่งธรรมซึ่งรองรับความชอบธรรมแห่งคำสั่งนั้นต่างหาก ผู้ปกครองทั้งหลายเป็นแต่ผู้สนับสนุน [กฎแห่ง] ธรรม ผู้รังสรรค์บทกฎหมายที่แท้จริง ได้แก่ [พระ] มนุ และบรรดาปราชญ์ผู้ทรงปัญญอันยิ่งซึ่งได้ประกาศกฎแห่งธรรมอันถือเป็นที่สุด [เด็ดขาด] (once for all)¹⁴

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (เล่ม 1). บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิมลย์ พงศ์พินิตานนท์. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), ข้อความเบื้องต้น, 16. (เน้นข้อความโดยผู้แปล).

¹³ กล่าวคือ พึงต้องจำแนกระหว่างกฎเกณฑ์ที่มีสถานะเป็นกฎหมายอย่างแท้จริง (Dharma or Law) กับกฎเกณฑ์ที่เป็นเพียงการใช้อำนาจสั่งการของกษัตริย์ (Commands of kings) ซึ่งมีสถานะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง และให้ดู ร. แลงการ์ด, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย* (เล่ม 1), 6.

¹⁴ ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l'Inde*, Études XXXII, coll., 2. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคที่ 2 บทที่ 3 Dharma et ordre du roi [= ธรรมและอำนาจของกษัตริย์], 231-283. และใน Lingat, *The Classical Law of India*, 207-256.

9 § จากการวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดที่ว่าด้วยกฎหมายของฮินดูที่ว่ามานี้ กฎหมายเช่นที่เราเข้าใจกันในฐานะที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ใช้บังคับกับบุคคลทั่วไปโดยตรง (positive Law) นั้น ไม่เคยมีปรากฏชัดเจนในอินเดียเลย [สิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็นกฎหมาย] มีเพียงกฎเกณฑ์ลายลักษณ์อักษรที่ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้และบางส่วนก็ยังไม่อาจล่วงรู้ถึงได้ด้วย (partially unattainable)¹⁵ หรือมิฉะนั้นก็เป็นเพียงข้อกำหนดแห่งจารีตประเพณีทั้งหลายที่ได้รับการบอกเล่าสืบทอดกันมาและที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติประการต่างๆ ที่อาจแปรผันไปได้ [ตามกาลเวลา] ทั้งนี้ [การจะมีกฎหมายตามนัยข้างต้นปรากฏขึ้นหรือไม่] ย่อมขึ้นอยู่กับเจตจำนงของผู้ปกครองเช่นเดียวกับสภาพการณ์ต่างๆ ด้วยว่า ในการพิจารณาวินิจฉัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น อาจมีกฎเกณฑ์ [ที่เรียกได้ว่า เป็นกฎหมาย] ในกรณีนั้นขึ้นได้ [อย่างแท้จริง] หรือไม่

แต่หากคำวินิจฉัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ออกประกาศโดยแจ้งชัดแล้วเมื่อใด กฎหมายในความหมายที่ใช้บังคับได้กับบุคคลทั่วไปโดยตรงย่อมเกิดขึ้นและใช้ได้ในการณ์อื่นต่อไป ด้วยเนื่องจากการพิจารณาวินิจฉัยแต่ละกรณีก็ดี คำสั่งของกษัตริย์ก็ดี จะใช้บังคับได้อย่างถาวรยั่งยืนก็ด้วยความเป็นข้อกำหนดทั้งปวงอันกำเนิดจาก [กฎแห่ง] ธรรมเท่านั้น

3. การแพร่ขยายแนวคิดที่ว่าด้วยกฎหมายแบบฮินดูใน [ดินแดน] อินโดจีนที่รับนับถือพุทธศาสนา¹⁶

10 § ชาวฮินดูได้เผยแพร่แนวคิดที่ว่าด้วยกฎหมายที่วางนี้ไปสู่ดินแดนทั้งหลายที่อารยธรรมของตนแผ่ไปถึง หากมีเวลาพอ ข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็นว่า จากข้อความทั้งหลายที่ปรากฏใน

¹⁵ เนื่องจากกฎหมายหรือ “ธรรมะ” ในคติของฮินดูมีบ่อเกิดจากการเปิดเผยของพระผู้เป็นเจ้า (the divine revelation) จึงอาจมีบางส่วนที่มนุษย์ไม่อาจล่วงรู้ได้เลย หากมิได้รับการเปิดเผยจากพระองค์ ด้วยเหตุนี้เอง แลงการ์ดจึงอธิบายไว้ตั้งแต่ตอนต้นของปาฐกถานี้แล้วว่า “... จากมนู จึง [ได้ประกาศธรรมนี้] ไปสู่บรรดานักปราชญ์โบราณซึ่งจะได้ถ่ายทอดกฎแห่งธรรมเหล่านี้ให้แก่มนุษยชาติได้รับรู้ส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ผ่านคัมภีร์ที่เรียกว่า ธรรมศาสตร์ หรือคัมภีร์แห่งธรรม” (ความใน 5 § ย่อหน้าที่ 4) กล่าวคือ มิใช่ “ธรรมทั้งหมดทั้งมวล” ที่มนุษย์อาจล่วงรู้ได้ แต่รู้ได้เฉพาะส่วนที่เป็นสาระสำคัญที่ได้รับการเปิดเผยแล้วเท่านั้น

¹⁶ นอกเหนือจากปาฐกถาชิ้นนี้ที่ได้แสดง ณ สยามสมาคมแล้ว ร. แลงการ์ด ยังได้เรียบเรียงงานที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับ “อิทธิพลของกฎหมายอินเดียโบราณที่มีต่อดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อินโดจีน)” ไว้อีกหลายชิ้น ได้แก่ Robert Lingat, “L'influence juridique de l'Inde au Champa et au Cambodge d'après l'épigraphie,” [= อิทธิพลทางกฎหมายของอินเดียที่มีต่อจามปาและเขมรในหลักฐานประเภทจารึก], *Journal asiatique* (JA), 237 Tome. CCXXXVII (1949): 273-290. ; Robert Lingat, “The Buddhist Manu or the Propagation of Hindu Law in Hinayanist Indochina,” [= มนุในคติพุทธหรือการขยายตัวของกฎหมายอินเดียในดินแดนอินโดจีนซึ่งรับนับถือพุทธศาสนาแบบหินยาน], *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 30, no.3/4 (1950): 284-297. ; *La conception du droit dans l'Indochine Hinayâniste* [= ความคิดว่าด้วยกฎหมายในดินแดนอินโดจีนซึ่งรับนับถือพุทธศาสนาแบบหินยาน], BEFEO, XLIV, I, 1951: 163-187.

ศิลาจารึกสันสกฤตฉบับต่าง ๆ ที่พบในดินแดนจามปาโบราณหรือในดินแดนเขมรในช่วงศตวรรษที่ 7 ลงมาถึงศตวรรษที่ 13 [หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 - 19] นั้น บรรดาผู้ปกครองราชอาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลอินเดียอย่างสูงเหล่านี้ต่างปราศจากประมวลกฎหมาย [ลายลักษณ์อักษร] ที่เป็นของตนเองโดยสิ้นเชิง แต่กลับให้ความสำคัญแก่กฎหมายธรรมศาสตร์ของอินเดียอยู่เนือง ๆ¹⁷ กล่าวคือ มิใช่ว่าผู้ปกครองเหล่านี้จะนำกฎหมายมนู [หรือมานวธรรมศาสตร์] มาใช้บังคับเป็นกฎหมายในอาณาจักรของตนก็หาไม่ แต่ได้ยอมรับกฎหมายมนูเสมือนเช่นอุดมคติแห่งการนิติบัญญัติซึ่งต้องถือเป็นหน้าที่ในฐานะกษัตริย์ที่จะพึงบรรลุถึงอุดมคติเช่นนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงไม่น่าประหลาดใจที่ในดินแดนจามปาหรือในดินแดนเขมร บรรดากษัตริย์ต่างได้นำตัวบทกฎหมายอินเดียในเรื่องต่าง ๆ มาใช้¹⁸ ด้วยเหตุที่อาณาจักรจามปาและเขมรโบราณล้วนเป็นอาณาจักรที่รับนับถือศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น จึงมีอุดมคติทางศาสนธรรมเช่นเดียวกับชาวฮินดู

[กล่าวได้ว่า] กฎเกณฑ์ทั้งหลายในธรรมศาสตร์จึงมิได้ถูกนำมาใช้โดยจำกัดอยู่แต่ในดินแดนของอินเดีย อีกทั้งมิได้ข้องเกี่ยวกับ [การขยาย] อิทธิพลในทางการเมือง [ของอินเดียมาสู่ดินแดนอินโดจีน] แต่อย่างใด ด้วยเป็นเพราะกฎเกณฑ์ทั้งหลายในธรรมศาสตร์ได้เผยให้เห็นถึงกฎประการต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการกำกับระเบียบทางศีลธรรมอันมีมาแต่ครั้งการสร้างสรรค์ [โลกและจักรวาล] ของพระพรหม (Brahma's Creation) นั่นเอง

11 § ในดินแดนเขมรก็เช่นเดียวกับในอินเดียเอง [พระ] มนุแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้นที่ถือได้ว่า เป็นผู้ที่มีอำนาจบัญญัติกฎหมาย

12 § ถึงกระนั้น แนวคิดในลักษณะเดียวกันนี้ก็ไต่ห้อยรากและดำรงสืบมาในดินแดนต่าง ๆ ที่รับอารยธรรมแบบฮินดู ซึ่งได้รับหรือปรับเปลี่ยนไปสู่อุดมการณ์ความเชื่อที่ตรงกันข้ามกับหลักมูลฐานของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งก็คือ [อุดมการณ์ความเชื่อแบบ] พุทธศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนานิกายที่ใช้ภาษาบาลี [บันทึกคำสอน] อาทิเช่น ในพม่าและสยาม กรณีที่ว่านี้ [กล่าวคือ การคงอยู่สืบต่อมาของแนวคิดทางกฎหมายแบบฮินดูในดินแดนที่รับนับถือพุทธศาสนา] ย่อมจะมีขึ้นมิได้เลย หากปราศจากผลงานชั้นบุกเบิกในการปรับเปลี่ยน [ในด้านแนวคิด] ซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวถึงโดยย่อ ก่อนที่จะได้เข้าสู่เนื้อหาของการบรรยายในครั้งนี้

¹⁷ ผู้สนใจรายละเอียด โปรดดู Lingat, "L'influence juridique de l'Inde au Champa et au Cambodge d'après l'épigraphie," 273-290.

¹⁸ ตัวอย่างเช่น ในเขมรโบราณ มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า บทบัญญัติในกฎหมายมนู [หรือมานวธรรมศาสตร์] ได้รับการกล่าวถึงในจารึกมานับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 9 [หรือพุทธศตวรรษที่ 15] กล่าวคือ ในจารึกของพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 กษัตริย์ผู้สถาปนานครวัด ได้อ้างโคลกบทหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในบรรพ 2 ของกฎหมายมนู หรือในจารึกของจามปา พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ได้กล่าวอ้างข้อความตอนต้นแห่งบรรพที่ 7 ในกฎหมายมนู โดยระบุว่าด้วยผลแห่งพระจริยวัตรอันเปี่ยมด้วยความกล้าหาญ เดชานุภาพของเหล่าทเวะ (เช่น จันทรเทพ อินทเทพ) จึงได้หลอมรวมเป็นหนึ่งในลู่พระวรกายของพระองค์ ซึ่งยกสถานะพระองค์ขึ้นทัดเทียมบรรดาทเวะเหล่านั้น ใน Lingat, "L'influence juridique de l'Inde au Champa et au Cambodge d'après l'épigraphie," 274-275.

13 § งาน [นุกเบิก] ที่ว่านี้เป็นผลผลิตของชาวมอญ (Mon) หรือตะเลง (Talaing) กลุ่มชนผู้ก่อตั้งราชอาณาจักรที่สำคัญแห่งหนึ่งในดินแดนพม่าทางตอนใต้ในราวศตวรรษที่ 7 [หรือพุทธศตวรรษที่ 13] เรียกว่า อาณาจักรรามัญญเทศ หรืออาณาจักรพะโค และราชอาณาจักรอีก 2 แห่งทางตอนกลางและตอนเหนือในดินแดนสยาม กล่าวคือ ทวารวดีและหริภุญชัย ชาวมอญได้เปลี่ยนมารับนับถือพุทธศาสนานิกายที่ใช้ภาษาบาลีบันทึกคำสอนมาแต่แรก และเมื่อพุทธศาสนาได้เสื่อมลงไปจากอินเดียแล้ว สะเทิม (Thaton) หรือเมืองสุธรรมปุระ นครหลวงแห่งชาวมอญ ได้กลายมาเป็นศูนย์กลางแห่งการเผยแผ่พุทธศาสนาและวัฒนธรรมชาวพุทธอันรุ่งเรืองยิ่ง¹⁹

ในตอนกลางศตวรรษที่ 11 [หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 17] กษัตริย์พม่าแห่งอาณาจักรพุกาม (Pagan) ได้เข้ายึดครองดินแดนทางตอนใต้ของพม่า²⁰ แต่ชัยชนะในครั้งนี้ก็นำความล่มสลายมาสู่วัฒนธรรมอันรุ่งเรืองของชาวมอญไม่ คงเป็นเช่นที่กล่าวกันในงานของเดียวกับชนชาติกรีก [ซึ่งเป็นชนชาติผู้สร้างสรรคอารยธรรม แต่กลับพ่ายแพ้สงครามต่อชาวโรมัน] ว่า ตะเลงพ่ายรบกลับสยบพม่าอนารยะ²¹ กษัตริย์แห่งพุกามได้รับนับถือพุทธศาสนานิกายดังกล่าว และในเวลาต่อมาไม่นานนัก อาณาจักรพุกามและชุมชนพุทธศาสนิกแห่งชาวมอญ [ที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งนั้น] ก็ได้กลายมาเป็นศูนย์กลางอันยิ่งใหญ่แห่งวัฒนธรรมแบบพุทธศาสนาแทนนครสุธรรมปุระในที่สุด

14 § เป็นไปได้ว่าในสมัยพุกามนี้เอง เมื่อได้รับการร้องขอจากกษัตริย์พม่า ชาวมอญจึงเรียบเรียงวรรณกรรมคัมภีร์ฉบับภาษาบาลีขึ้น ซึ่งเทียบเคียงได้กับ [บทกฎหมาย] ธรรมศาสตร์ฉบับสันสกฤต เพื่อวางกฎเกณฑ์ทั้งปวงในด้านการอำนวยความสะดวก ผลงานประเภทที่กล่าวนี้เรียกชื่อว่า *ธรรมสัตถัม*²² (*dharmasattham*) [กล่าวคือ] เป็นคำภาษาบาลีซึ่งมีนัยเดียวกับคำว่า *ธรรมศาสตร์* (*dhammasāstra*) ในภาษาสันสกฤตนั่นเอง

¹⁹ ผู้สนใจรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และอารยธรรมมอญ ให้ดู Emmanuel Guillon, *The Mons: A Civilization of Southeast Asia* (Bangkok: Siam Society, 1999), 350.

²⁰ ศาสตราจารย์ ดี. จี. อี. ฮอลล์ กล่าวว่า “พระเจ้าอโนรธา (ค.ศ.1044-1077) ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรก ที่รวมพม่าเข้าเป็นประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางการเมือง และสร้างควมยิ่งใหญ่ให้แก่พุกาม ...” ใน ดี. จี. อี. ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (เล่ม 1), บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอานันท์ กาญจนพันธุ์, แปลโดย วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), 85.

²¹ ต้นฉบับภาษาอังกฤษมีความว่า As has been said for the Greeks, the captured Mons captured their barbarous victors. กล่าวคือ “... วัฒนธรรมมอญเป็นที่ยกย่องอย่างสูงในราชสำนักพุกาม บาลีเป็นภาษาคักดีลัทธิ และในการเขียนภาษาพม่าก็ใช้ตัวอักษรมอญ ...” ใน ดี. จี. อี. ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (เล่ม 1), 187.

²² หรือ *ธรรมสัตถะ* (*Dhammasattha*) โปรดดูใน Robert Lingat, “Dhammasattha (Code of Law),” in *Encyclopedia of Buddhism* (vol. IV), ed. Jotiya Dhirasekera (Sri Lanka: The Department of Government Printing, 1979), 508-510.

4. วรรณกรรม [ประเภท] ธรรมสัตถัม

14 § วรรณกรรมธรรมสัตถัมที่มี [หลักฐาน] มาจนถึงเรานั้น ส่วนใหญ่ผ่านมาจากฉบับภาษาพม่าบรรดาที่ได้เรียบเรียงขึ้นในยุคหลังๆ ฉบับที่สำคัญที่สุดได้แก่ *มนุธรรมสัตถัม* (*Manudhammasattham*) ซึ่งสันนิษฐานว่าแปลจากภาษาบาลีมาเป็นภาษามอญโดยพระราชโองการของ วาเรว กษัตริย์แห่งพะโคในตอนปลายศตวรรษที่ 13 [หรือปลายพุทธศตวรรษที่ 19] และได้รับการแปลซ้ำเป็นภาษาพม่าอีก 2 ครั้งในศตวรรษที่ 16 และศตวรรษที่ 17²³ [หรือในพุทธศตวรรษที่ 22 และพุทธศตวรรษที่ 23]

วาเรว ผู้สถาปนาตนขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งเมอะตะมะในปี 1287 [หรือในปีพุทธศักราช 1830] ซึ่งเป็นช่วงเวลาอันใกล้กับปีที่กองทัพมกโกลเข้ายึดครองอาณาจักรพุกามนั้น เป็นที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์ตอนต้นของสยาม เนื่องจากมีความเกี่ยวพันกับกษัตริย์รามคำแหงแห่งสุโขทัย²⁴ ธรรมสัตถัมของกษัตริย์วาเรวฉบับนี้ ได้รับการตีพิมพ์และแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี 1892 [หรือในปีพุทธศักราช 2435] โดย ดร. ฟอรัชฮัมเมอร์²⁵ นักโบราณคดีชาวเยอรมันซึ่งได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้างานโบราณคดีของพม่าในเวลาต่อมา

เราได้ทราบจากตำนานต่างๆ ของพม่าและการอ้างอิง [บทกฎหมายที่มีมาแต่ก่อน] ไว้ในวรรณกรรมทางกฎหมายของพม่าสมัยหลังๆ ว่า นอกเหนือจากฉบับที่แปลโดยโองการของกษัตริย์วาเรวแล้ว ธรรมสัตถัมนั้นมีอยู่หลายฉบับทีเดียว ทำนองเดียวกันกับในอินเดีย

²³ แม้ในการแสดงปาฐกถา แลงการ์ดจะอ้างถึงและให้ความสำคัญต่อมนุธรรมสัตถัมฉบับนี้อยู่มีขึ้นน้อย แต่ในงานเขียนชิ้นอื่น แลงการ์ดก็ยังเคยกล่าวถึงมนุธรรมสัตถัมอีกฉบับหนึ่งซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่า ได้แก่ ฉบับที่เรียบเรียงขึ้นในปี 1174 [หรือในปีพุทธศักราช 1717] ในสมัยพุกาม โดยพระภิกษุชาวมอญชื่อว่า สาริบุตร ตามที่พระเจ้านราปติลิตุ ทรงโปรดให้เรียบเรียงขึ้น โปรดดูรายละเอียดใน Lingat, "The Buddhist Manu or the Propagation of Hindu law in Hinayanist Indochina," 287. อนึ่ง จนถึงปัจจุบัน นักวิชาการประวัติศาสตร์กฎหมายสามารถสืบค้นต้นฉบับมนุธรรมสัตถัมที่เป็นของมอญได้แล้วจำนวนหลายฉบับด้วยกัน ผู้สนใจโปรดดู ใน Nai Pan Hla and Ryuji Okudaira, *Eleven Mon Dhammasat Texts* (Bunkyo-ku, Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies for UNESCO, The Tokyo Bunko, 1992).

²⁴ ให้ดูคำอธิบายของแลงการ์ดในประเด็นนี้ ใน ร. แลงการ์ด, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย* (เล่ม 1), 44-49.

²⁵ มีข้อสังเกตในเบื้องต้นเกี่ยวกับฉบับแปลโดย ดร.ฟอรัชฮัมเมอร์ 2 ประการ กล่าวคือ 1. กรณีพระนามของกษัตริย์ผู้ทรงโปรดให้เรียบเรียงบทกฎหมายฉบับนี้ ซึ่งในขณะที่ยานเขียนของแลงการ์ดมักเรียกพระนามว่า พระเจ้าวาเรว (King Wareru) (หรือพระเจ้าฟ้ารั่ว) (เช่น ใน ร. แลงการ์ด, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย* (เล่ม 1), 45, 46, 48.) แต่ในฉบับแปลของ ดร.ฟอรัชฮัมเมอร์ เรียกพระนามของพระองค์ว่า พระเจ้าวาคู (King Wagaru) และ 2. ใน "คำนำ" ฉบับแปลเซอร์ จอห์น จาร์ดิน (Sir John Jardine) ระบุว่า ต้นฉบับโบราณกฎหมายถูกจารลงไว้เป็นภาษามอญในปี 1707 [หรือราวปีพุทธศักราช 2250] โดยน่าจะนำบทกฎหมายของอินเดียฉบับใดฉบับหนึ่งมาใช้เป็นต้นแบบ ผู้สนใจรายละเอียดโปรดดู King Wagaru, *Manu Dhammasattham: Text, Translation and Notes*, trans. E. Forchhammer Reprint (1892) (Rangoon: Supdt., Government Printing and Stationery, 1934), Preface, 1. ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ให้ดู ปรีชา ช่างขวัญยืน, "คัมภีร์มนุธรรมศาสตร์ฉบับของพระเจ้าวาคู," *รัฐศาสตร์สาร*, 12-13 (เมษายน 2529-2530): 236-292.

ซึ่งธรรมศาสตร์เองก็มีอยู่หลายฉบับ [อาจกล่าวได้ว่า] วรรณกรรมธรรมศาสตร์ได้รับการเรียบเรียงขึ้นในสมัยที่วัฒนธรรมของมอญยังคงมีอิทธิพลอยู่ จนถึงขนาดเรียกได้ว่า พม่าได้ก้าวเข้าสู่ยุคอันรุ่งเรืองของการเรียบเรียงวรรณกรรมประเภทนี้

15 § มนุธรรมศาสตร์ของกษัตริย์ [มอญ] วาเรอเป็นฉบับที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ด้วยเป็นฉบับแปลอันยังคงรักษาไว้ซึ่งลักษณะดั้งเดิมของธรรมศาสตร์ฉบับภาษาบาลี ทั้งการแก้ไขเพิ่มเติมใด ๆ ลงในเนื้อหาซึ่งแสดงถึงลักษณะที่เป็นแบบพม่าโดยเฉพาะ [เช่นที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมธรรมศาสตร์ของพม่าฉบับหลัง ๆ] ก็ยังมีได้มีให้เห็นแต่ประการใด²⁶

²⁶ แลงกาตีได้อธิบายความสำคัญของฉบับพระเจ้าวาศรวุได้ดังนี้ “Le code de Wāgaru a été traduit du môn en birman sous le règne de Bayinnaung, dans la seconde moitié du XVIe siècle. Cette première version a été révisée en 1637, et c’est dans cette seconde version seulement que le texte nous est parvenu. Malgré les craintes exprimées par M. J. S. Furnivall, il ne semble pas que la révision de 1637 ait dû modifier sensiblement la version antérieure. Le code de Wāgaru se présente, en effet, non comme une adaptation, mais comme la traduction mot à mot d’un *dharmasattham* pâli dans la forme du nissaya généralement usitée pour la traduction des textes religieux. Les traducteurs birmans ont à leur tour observé la même forme, au point que leur version apparaît comme si elle avait été faite directement sur le texte pâli. Dans ces conditions, il est peu probable que les deux traductions successives aient altéré le sens primitif de l’ouvrage. D’autre part, le contenu même du code, tel qu’il nous a été transmis, atteste une haute ancienneté et le distingue nettement des code purement birmans qui nous sont parvenus. C’est donc avec raison que Forchhammer a accordé à cet ouvrage une attention particulière. Le code de Wāgaru reste, dans l’état actuel de nos connaissances, l’unique source d’information que nous possédions sur l’ancienne littérature juridique môn.” [= ประมวลบทกฎหมายของวาศรวุได้รับการถ่ายทอดจากภาษามอญมาเป็นภาษาพม่าในรัชสมัยของพระเจ้าบุเรงนองในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 16 ฉบับแปล [เป็นภาษาพม่า] ได้รับการตรวจชำระภาษาอีกครั้งในปี 1637 [หรือปีพุทธศักราช 2180] และฉบับที่ผ่านการตรวจชำระภาษาในครั้งนี้เองที่ตกทอดมาจนถึงเราในปัจจุบัน แม้ว่าเฟอร์นิวัลออกจะเกรงอยู่ในที่ [เกี่ยวกับการตรวจชำระภาษา] แต่ดูจะไม่ปรากฏเลยว่า การตรวจชำระในปี 1637 จะได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อหาฉบับแปลเป็นภาษาพม่าครั้งแรกอย่างมีนัยสำคัญแต่อย่างใด แท้ที่จริงแล้ว ประมวลบทกฎหมายของวาศรวุก็หา มีลักษณะเป็นผลงานฉบับที่ผ่านการแก้ไขเพิ่มเติมจากต้นฉบับเดิมแต่อย่างใดไม่ แต่กลับเป็นผลงานฉบับแปลคำต่อคำจากต้นฉบับธรรมศาสตร์ฉบับภาษาบาลีตามรูปแบบ [ที่เรียกกันว่า] นิสสัยะ (*nissaya*) ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว จะถูกนำมาใช้ในการแปลตัวบททางศาสนา ผู้แปลชาวพม่าเองก็ใช้รูปแบบการแปลเช่นว่านี้ [กับการแปลประมวลบทกฎหมายของวาศรวุ] ด้วย ในทำนองที่ว่า ผลงานแปลฉบับ [ภาษาพม่า] ของตนถือเสมือนหนึ่งเป็นงานที่ถ่ายทอดโดยตรงจากตัวบท [เดิม] ในภาษาบาลีเองเลยทีเดียว ในแง่นี้จึงเป็นไปได้ยากว่า ฉบับแปลภาษาพม่า [ครั้งแรก] ที่ผ่านการตรวจชำระภาษา [ครั้งที่ 2] ดังกล่าวจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขความหมายเดิมตามต้นฉบับที่เคยมีมา อีกประการหนึ่ง เนื้อหาที่ปรากฏในประมวลบทกฎหมายเช่นที่ตกทอดมาถึงเรานั้น แสดงให้เห็นความโบราณเก่าแก่หาไม่น้อย และเป็นเหตุให้ประมวลบทกฎหมาย [ของมอญ] ฉบับนี้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากประชุมบทกฎหมาย [ในสมัยหลัง] ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบพม่าเช่นที่ยังตกทอดมาจนถึงเรา ด้วยเหตุนี้การที่ฟอร์ชฮัมเมอร์ใส่ใจเป็นอย่างดีต่อผลงานฉบับนี้จึงเป็นสิ่งที่มิใช่เหตุผลอยู่ไม่น้อย และหากประมวลความรู้เท่าที่มีอยู่แล้ว ประมวลบทกฎหมายของวาศรวุต้องนับเป็นหลักฐานวรรณกรรมกฎหมายโบราณของมอญอันมีสถานะพิเศษเฉพาะเท่าที่เรามีอยู่เลยทีเดียว และดูความสำคัญของฉบับวาศรวุในประเด็นอื่น ๆ ใน Lingat, *La conception du droit dans l’Indochine Hinayâniste*, 167.

ในการเรียบเรียงวรรณกรรมประเภทนี้ ผู้เรียบเรียงชาวมอญได้นำธรรมศาสตร์ฉบับฮินดูมาเป็นต้นแบบ และนี่จึงเป็นเหตุผลที่ว่า เหตุใดข้อความหลายตอนที่ได้ปรากฏในคัมภีร์ฉบับใหม่เหล่านี้จึงอาจพบได้ในบทกฎหมายมนูของฮินดูอินเดียหรือใน [วรรณกรรมธรรมศาสตร์] ฉบับอื่น ๆ ด้วย แต่กระนั้น ธรรมศาสตร์ฉบับมอญก็ยังมีข้อแตกต่างที่สำคัญจากฉบับสันสกฤตอยู่ไม่น้อย

ในประการแรกสุด ผู้เรียบเรียงธรรมศาสตร์ต่างได้ตัดทอนสาระที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายฮินดูซึ่งเกี่ยวกับคดี [ความเชื่อ] และธรรมเนียมจารีตต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์ออกไปจนหมดสิ้น [ด้วยเหตุที่] ผู้เรียบเรียงวรรณกรรมเป็นชาวพุทธ และบทกฎหมายเหล่านี้ก็จะต้องใช้บังคับกับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ฉะนั้น ในเบื้องต้นจึงไม่มีเหตุที่จะต้องอ้างอิงคดี [ความเชื่อ] ใด ๆ ในศาสนาพราหมณ์อีก สาระส่วนใหญ่ที่ปรากฏในฉบับสันสกฤตซึ่งกล่าวถึงขั้นตอนและพิธีกรรมแบบฮินดู อาทิ การชำระกายและจิตให้บริสุทธิ์ การสำนึกผิดในบาป จึงถูกตัดออกไปด้วยไม่เกี่ยวข้องกับพุทธคติและหิปปยิมสวาระแต่เพียงบางส่วนมาจากธรรมศาสตร์เท่าที่เกี่ยวแก่การอำนวยความสะดวกธรรมเป็นการเฉพาะ เรียกเนื้อหาส่วนนี้ว่า *วยวหาระ* (vyavahāra) ซึ่งในวรรณกรรมธรรมศาสตร์ ต้องถือเป็นเนื้อหาส่วนที่มีพัฒนาการเป็นอย่างสูงในด้านเทคนิค [ทางกฎหมาย] และอย่างน้อย [เนื้อหาสาระ] เท่าที่ปรากฏอยู่ก็ปราศจากนัยใด ๆ ทางศาสนาเกือบจะโดยสิ้นเชิงเสียแล้ว

ดังนั้น [วรรณกรรม] ธรรมศาสตร์จึงมีขนาดเล็กกว่ามาก เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของธรรมศาสตร์ ธรรมศาสตร์กล่าวถึงมูลคดี 18 ประการซึ่ง [พระ] มนุ ได้กำหนดขึ้นและใช้เป็นหัวข้อคดีต่าง ๆ ในแต่ละบท²⁷ เนื้อหาทางกฎหมายก็ได้คัดลอกมาจากกฎหมายฮินดูเสียทั้งหมด แต่เป็นที่แน่นอนว่า ได้นำจารีตประเพณีบางเรื่องอันเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มประชาชนมาบัญญัติไว้ โดยกำหนดเป็นแต่เพียงหลักการไว้ในลักษณะกว้าง ๆ เท่านั้น

16 § ผลแห่งการนี้จึงเป็นว่า วรรณกรรม [ธรรมศาสตร์] ขึ้นใหม่ได้พ้นไปจากคติทางศาสนาโดยสิ้นเชิง อีกนัยหนึ่ง เป็นประมวลบทบัญญัติที่ใช้แก่กิจการของมนุษย์ [อย่างโลกยะวิถี] โดยแท้ (a perfect civil or lay code) อาจน่าประหลาดใจอยู่ว่า บรรดาผู้เรียบเรียงธรรมศาสตร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุอันมิได้ประสงค์จะนำเนื้อหาความบรรดามีในคัมภีร์ศาสนาของตน (Sacred Scriptures) มาบัญญัติไว้ในประมวลบทกฎหมายของตนแต่ประการใด กล่าวตามจริงแล้ว การกระทำดังนี้นี้ย่อมมีอยู่เช่นกัน แต่คงใช้วิธีการที่ไม่อาจสังเกตได้ชัดเจนนัก เหตุผลที่อธิบายได้ในกรณีนี้ อาจเป็นว่า พุทธศาสนาซึ่งมีวัตถุประสงค์มุ่งก่อร่างสร้างคณะสงฆ์ [เป็นการเฉพาะ]

²⁷ Wagaru, *Manu Dhammasattham: Text, Translation and Notes*, Pt. II Translation, 1 และ Manu. VIII., 4-7.

นั้น ได้กำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ก็เพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ที่เวลานั้น²⁸ ดังที่เราจะได้เห็นต่อไปว่า คงเป็นเวลานานก่อนที่ชาวพุทธผู้เรียบเรียงบทกฎหมายจะได้ตระหนักว่า ในพระไตรปิฎก (Buddhist Canonical Books) และอรรถกถาทั้งหลายในพุทธศาสนานั้น ต่างปรากฏคำสอนทางจริยธรรมต่าง ๆ อันมีนัยทางกฎหมายอยู่ด้วย ยิ่งกว่านั้น ผู้เรียบเรียงชาวมอญเหล่านี้ต่างประสงค์จะคงไว้และโยกการเรียบเรียงผลงานฉบับต่าง ๆ ของตนเข้ากับนามของมณู ซึ่งถูกอ้างถึงในฐานะที่มาของกฎหมายในดินแดนทั้งปวงที่อิทธิพลอินเดียแผ่ไปถึง

5. มณู [ตามคติ] ของชาวพุทธ

17 § ด้วยความประสงค์ที่ตัวเอง ผู้เรียบเรียงธรรมสัทธัมมจึงได้แต่งเรื่องราวที่น่าสนใจทั้งยังประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งยวดในหมู่พุทธศาสนิกชนใน [ดินแดน] อินเดีย เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่พบได้ในตอนต้นของวรรณกรรมธรรมสัทธัมมทุกฉบับเท่าที่เรามีหลักฐาน

²⁸ ดังนั้น ในโลกของมรวาส "Les exhortations adressées par le Boudhha à ses zélés laïques ne concernent que la conscience du fidèle et ne lui imposent aucune modification extérieure à sa manière de vivre. Elles n'ont rien de la précision qui serait nécessaire pour former les articles d'un code (il suffit, pour s'en convaincre, de comparer les conseils moraux du *Sigālovādasutta*, ce prétendu *Vinaya* des laïques, avec les prescriptions du véritable *Vinaya*.) Elle se concilient même avec les pratiques du culte domestique hindou, qu'elles tendent seulement à vider de leur valeur rituelle pour les charger d'une valeur symbolique nouvelle. Leur objet essentiel et souvent unique est d'éveiller chez le fidèle la vocation qui le détachera peu à peu du monde et lui fera finalement chercher un refuge dans la société des fils des Sakya. Mais, tant qu'il n'avait pas revêtu la robe jaune et pris le bol des moines mendiants, le bouddhisme ne constituait encore pour lui qu'une discipline intérieure, qui ne l'empêchait pas de vivre comme il avait été accoutumé de faire avant sa conversation. Il continuait à être soumis à la même condition juridique, c'est-à-dire aux règles de sa caste, de sa corporation, de sa famille ou de sa province." [= บรรดาคำเทศนาซึ่งพุทธะสั่งสอนแก่เหล่าอุบาสกอุบาสิกาของพระองค์จะมีผลก็แต่เป็นการภายในจิตใจของผู้นับถือศรัทธาเท่านั้น หากได้มีผลเป็นการเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตภายนอกแต่อย่างใดไม่ คำเทศนาเหล่านี้ก็ใช้ว่าจะปรากฏรายละเอียดถึงขนาดจำเป็นต้องกำหนดขึ้นเป็นข้อบทเชิงบัญญัติแบบเดียวกับกฎหมายเสียเลย (ในที่นี้ เพื่อจะเห็นประเด็นได้ชัดขึ้น อาจจะลองเปรียบเทียบพุทธพจน์ใน *สิดาโลวาทสูตร* ซึ่งอ้างกันว่าเป็นวินัยของมรวาสกับข้อบทแห่งพระวินัยที่แท้จริง ก็เป็นการเพียงพอบอกอยู่ในตัวแล้ว) คำเทศนาไม่น้อยทีเดียวยังไปกันได้กับพิธีกรรมภายในครัวเรือนทั้งหลายตามคติของชาวอินโดด้วยซ้ำ ด้วยเหตุที่คำสั่งสอนเหล่านั้นมุ่งเพียงการปลงล้างนัยเชิงพิธีกรรม [ที่มีอยู่เดิม] ออกไป แล้วแทนที่ด้วยนัยใหม่ในเชิงธรรมาธิฐาน เจตนารมณ์ที่สำคัญของพระองค์และบ่อยครั้งที่ไม่อาจหาคำสอนใดเทียบเคียงได้เลย ก็คือเพื่อก่อจิตวิญญาณของสาวกในอันที่จะตระหนักถึงการปลีกตัวออกจากโลกที่เล็กลงและมุ่งให้สาวกขวนขวายแสวงหาที่พึ่งในคณะสงฆ์อันเป็นสังคมแห่งศากยบุตร แต่ทราบเท่าที่สาวกยังมีได้นุ่งห่มผ้าเหลือง ถือบาตรประพาศติภิกขาจารเสียแล้ว พุทธศาสนาก็คงเป็นแต่หลักธรรมซึ่งมุ่งฝึกฝนตนเป็นการภายในเท่านั้น มิได้เป็นอุปสรรคกีดขวางในอันที่ดำรงชีวิตดังเช่นที่เป็นมาก่อนเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์แต่อย่างใด [กล่าวคือ] สาวกผู้นั้นก็ยังคงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางกฎหมาย อีกนัยหนึ่ง ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งวรรณคดีบาง แห่งอาชีวกรรม ครบครัน หรือแม้แต่กฎเกณฑ์แห่งท้องถิ่นเดิมเช่นที่เคยเป็นมานั่นเอง] ใน Lingat, *La conception du droit dans l'Indochine Hinayâniste*, 165.

ในเบื้องต้น ผู้เรียบเรียงธรรมสัทธัมได้หยิบยืมตำนานในพระไตรปิฎก (Buddhist Scriptures) อันเป็นที่รู้จักกันดีเรื่องกษัตริย์มหาสมมติ (*Mahāsammata*) มากเล่าไว้²⁹ มหาสมมติคือ [พระ] โพรสัตว์³⁰ ซึ่งมนุษย์ที่อาศัยบนโลกกลุ่มแรกได้เชิญมาเป็นผู้ปกครองของตน และยังได้เพิ่มเติมเรื่องราวขึ้นจากเดิมอีกด้วยว่า กษัตริย์มหาสมมติมีอำมาตย์ผู้หนึ่งเป็นที่ปรึกษาและชำนาญในกฎหมายชื่อว่า มนุ³¹ เมื่อกษัตริย์ได้ร้องขอ [ต่อมนุ] หลังจากที่ได้สำเร็จอิทธิภิณญา

²⁹ เรื่องราวดังกล่าวเชื่อมโยงมาจากพุทธวจนะซึ่งเล่าเรื่องการอุบัติขึ้นของโลกและจักรวาล กล่าวคือ มนุษย์กลุ่มแรกที่กลายสภาพมาจากพรหมได้มาอาศัยอยู่ร่วมกันในช่วงแรกโดยปราศจากปัญหาใด ๆ กล่าวคือ ยังคงมีลักษณะ “สภาพตามธรรมชาติ” ที่มนุษย์ยังไม่จำเป็นต้องมีระบบสังคมและผู้นำซึ่งจำเป็นต้องใช้อำนาจควบคุมความประพฤติระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง แต่ในเวลาต่อมา มนุษย์กลุ่มนี้เริ่มมีปัญหาระหว่างกันในเรื่องต่าง ๆ รุนแรงขึ้น พระพุทธองค์ทรงเล่าให้พรหมณ์หนุ่มทั้งสอง กล่าวคือ วาเสฏฐะและภารทวาชะ ฟังต่อว่า “... ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็นัยเพราะมีเหตุเช่นนั้นเป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การดิเียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้จึงปรากฏ ครั้นนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้ว ต่างก็ปรับทุกข์กันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การดิเียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่านี้ บาปกรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย พวกเราจักสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตัดสินผู้ที่ควรตัดสินได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้ ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์ที่สวยามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคนแล้ว จึงแจ้งเรื่องนี้ว่า ข้าแต่สัตว์ผู้เจริญ มาเถิดพ่อ ขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ จงตัดสินผู้ที่ควรตัดสินได้โดยชอบ จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่พ่อ ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ตัดสินผู้ที่ควรตัดสินได้โดยชอบ ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นก็แบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล อีกชื่อว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าเป็นใหญ่แห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อีกชื่อว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อีกชื่อว่า ราชา ราชา จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม ...” ใน *อัครัญญสูตร*, พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค, ข้อ 62-63.

³⁰ อรรถกถาแห่งอัครัญญสูตรขยายความลักษณะของผู้เป็น “มหาสมมติ” ที่ถูกเลือกขึ้นเป็นผู้ปกครองว่าเป็นพระโพรสัตว์ นอกจากนี้แล้ว พระพุทธโฆสะจารย์ อรรถกถาจารย์ผู้มีชื่อเสียงซึ่งเรียบเรียงคัมภีร์ “วิสุทธิมรรค” ก็อธิบายเช่นกันว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้แล เป็นพระโพรสัตว์ในกัปนี้เป็นครั้งแรก ... กำลังเดินอยู่ในหมู่สัตว์เหล่านั้นโดยสมัยนั้น เขาทั้งหลายจึงเข้าไปหาพระโพรสัตว์นั้น อ้อนวอนให้ท่านรับตำแหน่ง ...” ผู้สนใจ โปรดดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสะจารย์, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, แปลโดย สมเด็จพระพุทธสาโรช (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 10 (ฉบับรวมเล่ม) (กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, 2554), 709.

³¹ แลงการ์ดเคยอธิบายร่องรอยของคติว่าด้วยมนุในดินแดนที่รับนับถือพุทธศาสนาย้อนกลับไปยังสิงหล (ประเทศศรีลังกาปัจจุบัน) ว่า ในเนื้อหาที่ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ในคัมภีร์จุลวงคัมภีร์ มีชื่อของมนุเป็นผู้เรียบเรียงตำราทางการเมือง 2 ฉบับ ได้แก่ มนุนิติวิสารท (*Manuntivisāraḍa*) และ “On trouve aussi *Manuntiti*, l’art de la politique selon Manu, expression dans laquelle le mot Manu, croyon-nous, ne vise pas nécessairement l’auteur mythique des *Mānavadharmasāstra* mais plutôt le prototype du législateur humain. *Manuntiti*, comme *Rājāniti*, désigne l’ensemble des règles et des principes suivant lesquels la société humaine, entendez la société laïque, doit être organisée, administrée, pour fonctionner convenablement.” [= เรายังพบตำราอีกเล่มหนึ่งด้วย ได้แก่ *มนุนิติ* กล่าวคือ ศิลปะทางการเมืองของมนุ เราเชื่อได้เลยว่า คำว่ามนุในที่นี้มีได้หมายถึงนามผู้ประพันธ์บทบัญญัติมานวธรรมศาสตร์อย่างแน่นอน แต่น่าจะหมายถึงนามของผู้บัญญัติบทกฎหมายเป็นคนแรกแก่เหล่านมนุษย์ อนึ่ง มนุนิตินี้ก็เช่นเดียวกับ

ต่าง ๆ แล้ว [มนู] จึงเหาะขึ้นมาถึงยังกำแพงจักรวาล ณ ที่แห่งนั้น มนุได้เห็นบทบัญญัติทั้งปวงของกฎหมายจารีกมลไว้ด้วยอักษรขนาดใหญ่เท่าตัวโค จึงได้จดจำไว้และเมื่อกลับมา [ยังโลก] แล้ว ได้ถ่ายทอดให้แก่กษัตริย์มหาสมมติได้ทรงทราบ ที่ว่ามานี้คือ เรื่องที่ผู้เรียบเรียงแต่งขึ้นเพื่ออธิบายการกำเนิดขึ้นของบทบัญญัติแห่งธรรมสัตถัม และยังเป็นที่มาแห่งชื่อ [ของคัมภีร์] ว่า มนุธรรมสัตถัม (*Manudhammasattham*) นั้นด้วย³²

18 § วัตถุประสงค์แห่งการแต่งเรื่องราวข้างต้นย่อมเป็นที่เห็นได้ชัด [กล่าวคือ] ผู้เรียบเรียงมุ่งจะยกสถานะแห่งบทบัญญัติในธรรมสัตถัมของตนให้เท่าเทียมกันกับสถานะแห่งบทบัญญัติในธรรมศาสตร์ อีกนัยหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า บทบัญญัติในธรรมสัตถัมนั้นเป็นกฎหมาย

ราชินิติ ย่อมหมายถึง กฎเกณฑ์และหลักการทั้งปวงซึ่งชี้นำแกสังคมมนุษย์ในการจัดระเบียบและปกครองบริหาร ทั้งนี้เพื่อสามารถดำรงอยู่ได้อย่างที่พึงจะเป็น ในฐานะสังคมที่ปลอดอิทธิพลคติทางศาสนา ถึงกระนั้นก็ตาม แลงการ์ดเห็นว่า ด้วยเหตุที่ในดินแดนสิงหลยังไม่เคยปรากฏหลักฐานที่อาจเชื่อมโยงนามของมนุเข้ากับตำนานมหาสมมติในอัครัญสูตรได้แต่อย่างใด การนำชื่อของมนุมาผูกโยงเข้ากับความคิดเรื่องมหาสมมติจึงเป็นไปได้อย่างมากว่า น่าจะเป็นผลงานทางความคิดของผู้ประพันธ์ธรรมสัตถัมชาวอมฤตมากกว่า ให้ดูใน Robert Lingat, *La conception du droit dans l'Indochine Hinayâniste*, 171. และดูรายละเอียดเกี่ยวกับดินแดนสิงหล ใน Lingat, *Royauté bouddhique, Asoka et la fonction royale à Ceylon*, deux études éd. par Gérard Fussman et Éric Meyer, préf. de Louis Dumont (Paris: Ed. de l'École des Hautes Études des Sciences sociales, 1989), 152-153.

³² เช่น ในมนุธรรมสัตถัมของพระเจ้าวศุภ กุสวาทเรื่องราวโดยย่อดังนี้ “When this universe had reached the period of firmly established continuancy, the original inhabitants of this world conjointly entreated the great King Mahāsammata to become their ruler ; the pouring of water (abhisekam) which inaugurated his reign took place beneath the Udumbara tree. King Mahāsammata governed the world with righteousness. Now the king had a wise nobleman called Manu, who was well versed in the law. This nobleman Manu, desiring the good of all men, and being also opportunely by King Mahāsammata, rose into the expanse of heaven, and having arrived at the boundary wall of the world, he there saw (this lawbook written in) letters of the size of a full-grown cow; he committed them to memory and, having returned, communicated the same to King Mahāsammata.” [= ด้วยคราจักรวาลธาตุจวบกาลมันคงยืนนานแล้วแล เหล่าบุพชนเริ่มอาศัยโลกในต้นวาระต่างสมครสโมสรวอนขอพระมหาสมมติราชเจ้าองค์เอกกษัตริย์ให้รับบังคับบัญชาด้วยหมู่ตน ขณะสงฆ์น้ำมูรธาภิเษกประหนึ่งสมมติกาลตั้งอาณานิคมแห่งแผ่นดินของเอกองค์อุปติขึ้นได้ควงไม้อุทุมพร จึงพระมหาสมมติราชเจ้าทรงปกครองโลกนี้โดยธรรมถูกถ้วนจงสิ้นแท้ แลบัดนี้ ทรงมีมนตรีข้าบาทผู้ชาญฉลาดนามว่า มนุ เจนจบครบถ้วนในข้อกำหนดบทพระอาการบรรดามีคดีเป็นเอนก ครั้นมนุผู้ทรงยศมีจิตปรารถนาคุณธรรมจงดมพร้อมพร้งท่ามมวลหมู่ นิกรชนทั้งปวง แลครั้นพระมหาสมมติราชเจ้าเจือสมสพพระทัยใคร่ทราบแก่การนี้ด้วยแล้ว จึงเหาะเหินแทรกท่วงนภาอากาศประพาสยังกำแพงจักรวาล ณ ที่แห่งนั้น มนุจึงทัศนา (บทอาการมีจารไว้เป็น) อักษรด้วยปริณทนลเท่ากายโคสารจนพอกำหนดแม่นยำจำได้ ครั้นคืนกลับมาแล้ว จึงประกาศบทเหล่านั้นแจ้งด้วยพระมหาสมมติราชเจ้าไว้แล] แปลจาก Wagaru, *Manu Dhammasattham: Text, Translation and Notes*, Pt. II Translation, 1. อนึ่ง ผู้สนใจพึงเปรียบเทียบกับข้อความประเด็นเดียวกันนี้กับที่ปรากฏอยู่ใน “พระธรรมสาตรา” ของไทยซึ่งเป็นบทนำของกฎหมายตราสามดวง ใน *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง*, พิมพ์ครั้งแรก (2481-2482), 3 เล่ม, ร. แลงการ์ดจัดพิมพ์ ในนาม มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชานิติศึกษาทางสังคม ประวัติศาสตร์และปรัชญา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) จัดพิมพ์, 3 เล่ม (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), เล่ม 1, 8-15.

ที่ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ แม้แต่กษัตริย์มหาสมมติก็จำต้องยอมรับ³³ หากประสงค์จะให้ ความยุติธรรมบังเกิดขึ้นอย่างแท้จริงในอาณาจักรของตน ธรรมสัทธัมจึงอยู่ในฐานะเช่นเดียวกัน กับธรรมศาสตร์ กล่าวคือ เป็นตำราอันมีลักษณะที่ต่างไปจากและมีค่ายิ่งกว่าจะเป็นเพียง บันทึบจารีตประเพณีท้องถิ่นทั้งหลายหรือธรรมเนียมปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ [อีกนัยหนึ่ง] ในสังคม ซึ่งยังคงสภาพดั้งเดิม แต่พร้อมที่จะรับพัฒนาการใหม่ ๆ [อันอาจเกิดขึ้นได้] นั้น ย่อมลุ่มเสี่ยง ไม่น้อยที่จะจำกัดตัวแคบแต่ในกรอบจารีตประเพณีทั้งหลายเท่าที่มีอยู่ สังคมเหล่านั้นพึงกำหนด กฎเกณฑ์อันมีลักษณะเชิงอุดมคติ [ที่เป็นมาตรฐานทั่วไป] ซึ่งผู้ปกครองผู้มีปัญญาจะสามารถ ปรับเปลี่ยนให้ตอบสนองต่อความจำเป็นที่แปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาได้³⁴

กล่าวโดยย่อ นี่คือการบอกกฎหมายอินเดียซึ่งจะค่อย ๆ แผ่อิทธิพลเข้ามา [สู่แนวคิดทาง กฎหมายในสังคมพุทธ] หากสมาชิกในสังคมต่างยอมรับความเชื่อข้างต้น [อันแฝงอยู่ในเรื่อง ราวที่แต่งขึ้น] ซึ่งมีได้ก่อผลในทางร้ายใด ๆ [ต่อพุทธคติ] และเช่นที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า การแต่งเรื่องราวข้างต้นประสบผลสำเร็จเห็นประจักษ์ชัดเจนทีเดียว

19 § อย่างไรก็ดี กฎหมายใหม่ของมณู [ตามคติพุทธ] หรือ [อาจเรียกได้ว่า] กฎหมาย ของมณูก็คือใหม่นั้น ยังแตกต่างจากกฎหมายมณูในศาสนาพราหมณ์อยู่มากทีเดียว ด้วยเหตุที่เป็น แต่กฎหมายที่ใช้แก่กิจการของมนุษย์ อีกนัยหนึ่ง กฎหมายนั้นแม้ยังมีลักษณะพันธธรรมดวีสัยอยู่ แต่ก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับ การจัดระเบียบทางสังคม [ของมนุษย์] เท่านั้น ส่วนนัยเชิงลึกของกฎหมาย หรือหลักทางศีลธรรมที่เข้ามาสนับสนุนบทบัญญัติต่าง ๆ [ในธรรมสัทธัม] ก็ได้มาจากพุทธศาสนา

³³ “... la loi des dhammasattha, comme la loi des śāstra, transcende le monde qu'elle régit. Elle est liée, elle aussi, à l'ordre cosmique et échappe dès lors à la volonté des hommes qui ne vivront en paix qu'en se conformant à ses prescriptions. Un roi comme Mahāsammata lui-même ne peut y apporter aucun changement et son rôle se borne à en assurer le respect.” [= ข้อบทกฎเกณฑ์แห่งธรรมสัทธะทั้งหลาย ก็เช่นเดียวกับข้อบทแห่งธรรมศาสตร์ ซึ่งสถิตยอยู่เหนือโลกอันกฎเกณฑ์แห่งตนกำกับควบคุมไว้ กล่าวคือ กฎเหล่านี้ย่อมประกอบเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระเบียบของจักรวาล อีกทั้งไม่แปรผันไปตามเจตจำนงของเหล่ามนุษย์แต่อย่างใด มนุษย์กลับจำต้องกำกับตนให้ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ว่ามานี้ หากประสงค์ให้ชีวิตนั้นประสบสันติ กษัตริย์ เช่น พระมหาสมมติเองก็ตาม หากอาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบทกฎเกณฑ์เหล่านี้ได้ไม่ บทบาทของพระองค์จะมีก็แต่เพียงชี้ชวนให้เคารพต่อข้อบทกฎเกณฑ์เหล่านี้เท่านั้น] ใน Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l'Inde*, Études XXXII, coll. 294 ; Robert Lingat, *The Classical Law of India*, 268. ด้วยเหตุที่ว่า “il aurait été fort dangereux de lui attribuer les prescriptions du code, car les rois historiques, ses successeurs, n'auraient pas manqué de s'autoriser de son exemple et de prétendre à leur tour au rôle de législateur sans que rien pût désormais venir limiter leur arbitraire.” [= จะเป็นอันตรายอย่างยิ่งทีเดียวที่จะรับรองอำนาจในการตราบทกฎหมายให้แก่กษัตริย์ ด้วยเหตุที่บรรดากษัตริย์ในอดีตก็ดี ผู้สืบราชบัลลังก์องค์ต่อ ๆ มาก็ดี ย่อมไม่ริบหรือที่จะถือตามเยี่ยงอย่างในคราวที่ตนอาจจะใช้อำนาจตราบทกฎหมายขึ้นเองได้บ้าง โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงข้อคิดค้นจำกัดใด ๆ ต่ออำนาจอใจของตนอีกต่อไป] ใน Robert Lingat, *La conception du droit dans l'Indochine Hinayāniste*, 171, 174.

³⁴ Lingat, *Les sources du droit dans le système traditionnel de l'Inde*, Études XXXII, coll.; Robert Lingat, *The Classical Law of India*.

แต่เพียงแหล่งเดียว ด้วยเหตุแห่งการแยกขาดจากกันระหว่างกฎหมายและคติทางศาสนานี้เอง จึงเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งอันอาจอธิบายได้ว่า ระบบ [กฎหมาย] อินเดียที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว จำต้องผ่านวิวัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนเกิดรูปลักษณะใหม่ในที่สุด

อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ การสิ้นสุดลงโดยสิ้นเชิงของอิทธิพล [วรรณกรรม] ธรรมศาสตร์ฮินดู [ที่มีต่อธรรมสถัตถัม] ครั้นเมื่อวรรณกรรมธรรมสถัตถัมฉบับภาษาบาลีได้รับการเรียบเรียงจนสำเร็จบริบูรณ์ลง ย่อมไม่มีเหตุผลอีกต่อไปที่จะหยิบยืมหรือลอกเลียนจากอินเดียอีก ในทางตรงกันข้าม มีเหตุผลที่ไม่จำต้องกระทำเช่นนั้นด้วย เนื่องจากอินเดียที่นั่นตกอยู่ภายใต้ [แนวคิดความเชื่อและ] สถาบันทั้งปวงในศาสนาพราหมณ์ ในขณะที่ดินแดนทั้งหลายซึ่งอิทธิพลของมอญได้แผ่ไปถึงนั้น ได้ยอมรับนับถือหลักทางศีลธรรมแบบพุทธศาสนายิ่งขึ้นทุกขณะ อีกทั้งได้ปฏิเสธแนวคิดทั้งหลายแบบฮินดูเสียแล้ว ดังนั้น เมื่อถูกตัดขาดจากแหล่งกำเนิดเดิมของตน ทั้งยังจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมแห่งท้องถิ่นในอันที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ใด ๆ ในทางกฎหมายด้วยแล้ว ระบบกฎหมายแบบฮินดูจึงมีอาจดำรงอยู่ในรูปแบบเดิมได้อีกต่อไป

20 § บัดนี้ ข้าพเจ้าจะขอกล่าวโดยสรุปถึงวิวัฒนาการในภายหลังต่อมาของระบบกฎหมาย [แบบฮินดู] ข้างต้นที่ได้อุบัติขึ้นในประเทศพม่าและสยาม

6. พัฒนาการแห่งวรรณกรรมทางกฎหมายของพม่า³⁵

21 § วรรณกรรมทางกฎหมายของพม่านั้นปรากฏขึ้นในยุคหลังต่อมากแล้ว วรรณกรรมประเภทนี้ส่วนใหญ่ประพันธ์ขึ้นในสมัยของอลองพญาและกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา ส่วนหนึ่งนั้น เราอาจอธิบายได้ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่า บันทึกที่เป็นทางการและเอกสารเก่าทั้งหลายส่วนใหญ่ได้ถูกทำลายไป เมื่อครั้งกรุงอังวะตกอยู่ในอำนาจของมอญในกลางศตวรรษที่ 18 [หรือพุทธศตวรรษที่ 24] แต่เป็นไปได้อย่างมากกว่า ตลอดสมัยพุกามและช่วงเวลาส่วนใหญ่ในสมัยอังวะนั้น พม่าหาได้รวบรวมกฎหมายของตนเองไม่ และคงได้อาศัยธรรมสถัตถัมฉบับภาษาบาลีซึ่งเรียบเรียงขึ้นภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของมอญเป็นสำคัญ กรณีนี้เห็นได้ชัดจากข้อเท็จจริงที่ว่า มนุธรรมสถัตถัมฉบับภาษามอญของกษัตริย์วเรว นั้นได้รับการแปลเป็นภาษาพม่าถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกในตอนปลายศตวรรษที่ 16 และต่อมาในปี 1637 [หรือในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 22 และต่อมา ในปีพุทธศักราช 2180] ตามลำดับ

³⁵ ผู้สนใจผลงานการศึกษาค้นคว้ากฎหมายธรรมสถัตถัมของพม่าในช่วงที่ผ่านมา ให้ดู Ryuji Okudaira, "The Burmese Dhammathat," ed. M. B. Hooker, in *Law of South-East Asia* (vol. 1) the Pre-Modern Texts (Singapore: Butterworths & Co., 1986): 23-142.

22 § อย่างไรก็ดี การแปลกฎหมายของกษัตริย์วาเรอู [จากภาษามอญเป็นภาษาพม่า] ในครั้งแรก ดูเหมือนจะเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญให้แก่การสร้างสรรค์วรรณกรรมทางกฎหมายของชาวพม่าเรื่อยมา จนเพียงจะมาถึงที่สุดลงก็เมื่ออังกฤษได้เข้ามามีอำนาจเหนือพม่าแล้ว

วรรณกรรมประเภทนี้นับว่ามีจำนวนไม่น้อยทีเดียว ที่ปรากฏในตำราประวัติวรรณคดีของพม่า (History of Burmese Literature) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในปี 1888³⁶ [หรือในปีพุทธศักราช 2431] บันทึกไว้ว่า มีธรรมเนียมที่เรียบเรียงเป็นภาษาพม่าหรือภาษาบาลีมากกว่าหนึ่งร้อยฉบับ มีทั้งที่เป็นฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง ในจำนวนนี้ มีอยู่ราวสี่สิบฉบับที่ยังคงหาได้อยู่และศาลยุติธรรมก็ยอมรับที่จะบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้ด้วย ที่น่าสนใจที่สุดในบรรดาฉบับเหล่านี้ ได้แก่ มนุคเย (Manu Kyé) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นโดยอามาดย์ของ [กษัตริย์] อลองพญาในปี 1756³⁷ [หรือในปีพุทธศักราช 2299] และได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี 1847 [หรือในปีพุทธศักราช 2390] โดย ดี. ริชาร์ดสัน ซึ่งเป็นผู้ช่วยข้าหลวงมณฑลตะนาวศรี โดยใช้ชื่อว่า The Damasat or The Laws of Menoo³⁸ แท้จริงแล้วเล่มนี้เป็นฉบับสังเขปความ โดยยกข้อความต่าง ๆ จากธรรมเนียมฉบับที่มีมาก่อนหน้ามาเรียงกันเป็นลำดับ โดยมีได้มีการตรวจสอบเพื่อขจัดความคลาดเคลื่อนขัดแย้งกัน [ของข้อความ] แต่อย่างใด

23 § ในผลงานเหล่านี้ทุกฉบับ ปรากฏเรื่องราวของมนุษย์ผู้เป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์มหาสมมติ พร้อมกับรายละเอียดที่ได้เพิ่มเติมเข้ามาใหม่

ในบางฉบับ มนุกลายเป็นองค์อวตารหรือเป็นบุตรแห่งพรหม โดยถือกำเนิดเป็นฤๅษีบางฉบับ มนุมีพี่ชายชื่อว่า มโน ซึ่งได้ [เหาะ] ติดตามน้องชายของตนขึ้นไป [ยังกำแพงจักรวาล] ด้วยบางฉบับ มนุเป็นผู้ดูแลฝูงแกะ โดยปรากฏว่ามีสติปัญญาเกินวัยในการวินิจฉัยตัดสินข้อพิพาทระหว่างราษฎรด้วยกัน เมื่อรู้ไปถึงกษัตริย์มหาสมมติ พระองค์จึงได้ขอให้มาเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ มนุได้ยอมรับข้อเสนอ แต่มีเงื่อนไขว่า ภายในกำหนดเจ็ดวัน มนุจะต้องตัดสินคดีความทุกวัน ซึ่งในหกวันแรกนั้น มนุได้พิจารณาความโดยปราศจากข้อท้วงติงใด ๆ แต่ในวันที่เจ็ดนั่นเอง มนุได้วินิจฉัยข้อพิพาทเรื่องผลแต่งงานระหว่างคู่อริที่เป็นเพื่อนบ้านกันผิดพลาดไป จึงขอถอนตัวออกไปบำเพ็ญพรตในป่า ณ ที่นั้น มนุได้ดำรงเพศเป็นฤๅษีจนสำเร็จอิทธิอภิปัญญา

³⁶ ตำราเล่มนี้มีชื่อเป็นภาษาพม่าว่า “Patikat Thamaing Sadan” เรียบเรียงโดย Maha Thiri Zeyathu โปรดดูรายละเอียดใน J. S. Furnivall, “Manu in Burma: Some Burmese Dhammathats,” *Journal of the Burmese Research Society*, XXX, no.2 (1940): 352 ; Okudaira, “The Burmese Dhammathat,” 30.

³⁷ อนึ่ง พระเจ้าอลองพญานับว่าเป็นกษัตริย์พม่าที่มีบทบาทต่อการพัฒนากฎหมายและกระบวนการยุติธรรมอย่างสำคัญยิ่งพระองค์หนึ่ง โปรดดูใน Okudaira, “The Burmese Dhammathat,” 59 and so on.

³⁸ ผู้สนใจ โปรดดู D. Richardson, *The Damasat or The Laws of Menoo: Translated from The Burmese*, 2nd ed. (Reprint, 1874) (Rangoon: The Mission Press, 1847); D. Richardson, *The Damasat or The Laws of Menoo: Translated from The Burmese*, 4th ed. (Rangoon: Hanthawaddy Press, 1896).

ซึ่งช่วยให้ฤๅษีมนูเหาะไปยังกำแพงจักรวาลได้ในที่สุด³⁹ จากนั้น ยังมีเรื่องราว [ซึ่งคล้ายคลึงกันกับฉบับอื่น ๆ] ต่อไปอีก

24 § วัตถุประสงค์แห่งเรื่องราวข้างต้นยังคงเป็นเช่นเดิม กล่าวคือ มุ่งจะยกสถานะแห่งบทบัญญัติให้มีค่าบังคับ [ในลักษณะสูงส่งศักดิ์สิทธิ์] อันพึงต้องปฏิบัติตาม และแสดงถึงลักษณะการนิติบัญญัติซึ่งเป็นแนวคิด [ในการสร้างบทกฎหมายจากเจตจำนงของผู้มีอำนาจ] ที่ยังอาจไม่เป็นที่เข้าใจกันได้เวลานั้น

อย่างไรก็ดี ผู้เรียบเรียงธรรมสัทธัมหาเชื่อว่าจะไม่ตระหนักในลักษณะของการประพันธ์เรื่องราวทำนองนี้ ในธรรมสัทธัมบางฉบับ (เช่น มนุวัณณา ในปี 1772 [หรือในปฏิพุทธศักราช 2315]) ได้แต่งเรื่องให้มนุษย์ประสาทกฎหมายนั้นเป็นกษัตริย์มหาสมมติองค์เดียว เมื่อกษัตริย์มหาสมมติอยู่ในฐานะ [พระ] โพรสิตว์ จึงแสดงให้เห็นถึงความคิดอันมีน้ำหนักยิ่งในอันที่จะกำหนดให้พระองค์เป็นผู้ประสาทบทกฎหมายด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้บทบัญญัติต่างๆ เหล่านั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งแห่ง [พระ] “สัทธรรม” (the Good Law) ที่พระพุทธองค์ทรงเทศนา แต่ผู้เรียบเรียงธรรมสัทธัมก็ได้มุ่งความประสงค์ให้เกิดความคิดไปในทำนองนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาท “การใช้อำนาจตราหรือบัญญัติกฎหมาย” ของกษัตริย์มหาสมมติ [เนื่องจาก] มหาสมมติในวัฒนธรรมอินเดียนั้นถือกันว่า มีสถานะเป็นปฐมกษัตริย์องค์แรกสุดในบรรดากษัตริย์ทั้งปวง ภารกิจของพระองค์ได้แก่ การปกป้องอาณาประชาราษฎร์และบริหารงานยุติธรรมให้เป็นไปโดยชอบธรรม หากได้มีหน้าที่บัญญัติกฎหมายแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ ผู้เรียบเรียงธรรมสัทธัมจึงยอมรับเรื่องราวเช่นที่เคยเป็นมาแต่เดิม แต่เมื่อเริ่มตระหนักถึงข้อจำกัดที่มีอยู่ในเรื่องราวดังกล่าว จึงเห็นความจำเป็นในอันที่จะหาเหตุขึ้นใหม่เพื่อนำมาสืบสนับสนุนบทบัญญัติแห่งธรรมสัทธัม เหตุใหม่เพื่อนำมาสืบสนับสนุนเช่นว่านี้ ผู้เรียบเรียงธรรมสัทธัมแสวงหาได้จากบทบัญญัติในพระไตรปิฎก (The Buddhist Scriptures)⁴⁰ [นั่นเอง]

25 § พัฒนาการแห่งวรรณกรรมทางกฎหมายของพม่า จึงอาจสรุปได้ดังนี้ กฎหมายธรรมสัทธัมซึ่งเดิมมีลักษณะแบบฮินดูเป็นส่วนใหญ่ แต่ถูกลดทอนคติทางศาสนาลงแล้วนั้น จะกลับให้ความสำคัญแก่คติทางศาสนาขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่บัดนี้ จะเป็นพุทธศาสนาที่จะเข้ามาค้ำจุนกฎหมาย [แทนที่คิตติดั้งเดิม] ในขณะเดียวกัน เนื้อหาของกฎหมายธรรมสัทธัมจะค่อย ๆ กลายมามีลักษณะเป็นแบบพม่าอย่างเห็นได้ชัดเจนขึ้นทุกขณะ

³⁹ ดูเพิ่มเติม ในเชิงอรรถที่ 32.

⁴⁰ ในประเด็นนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าด้วยว่า พระเจ้ามหาสมมติราชที่ปรากฏอยู่ในบทพระธรรมสาตราของไทยนั้นก็อยู่ในสถานะ “พระโพรสิตว์” เช่นเดียวกัน

7. วรรณกรรมราชสัทธัมของพม่า

26 § อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อกฎหมายธรรมสัทธัมยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งจากวรรณกรรมทางกฎหมายของพม่าอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า ราชสัทธัม (*Rājasattham*) (*yāzathat* ในภาษาพม่า) ซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงแต่โดยย่อ

ราชสัทธัม ได้แก่ ศาสตร์แห่งบรรดาผู้เป็นกษัตริย์ทั้งหลาย กล่าวคือเป็นศิลปะแห่งการปกครอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นศิลปะแห่งการวินิจฉัยข้อพิพาททั้งปวง ราชสัทธัมมีลักษณะแตกต่างจากธรรมสัทธัม ด้วยมุ่งที่จะแสดงหลักเกณฑ์ของกฎหมายเมื่อถูกนำมาใช้ทางปฏิบัติ ดังเช่นที่นักปราชญ์หรือผู้ปกครองที่ชาญฉลาดในอดีตเคยกระทำเป็นตัวอย่างมาแล้ว เป็นการแสดงให้เห็นวิธีการซึ่งบรรดากษัตริย์ผู้ปราดเปรื่องได้ขจัดปัญหาความยุ่งยากในคดีความต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป ดังนั้น ราชสัทธัมจึงนับเป็นส่วนเสริมกฎเกณฑ์ในธรรมสัทธัมให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยกฎเกณฑ์ในธรรมสัทธัมเหล่านี้หาอาจมีผลใด ๆ ในทางปฏิบัติได้ไม่ หากปราศจากเสียซึ่งการนำกฎเกณฑ์เหล่านั้นมาบังคับใช้โดยกษัตริย์

แต่กระนั้นก็ตาม การนำกฎเกณฑ์แห่งธรรมสัทธัมมาใช้บังคับในทางปฏิบัติ [กล่าวคือ ราชสัทธัม] ก็ถือได้ว่า เป็นศาสตร์เฉพาะอีกแขนงหนึ่งด้วยเช่นกัน เนื่องจากในขณะที่กษัตริย์วินิจฉัยตัดสินความนั้น ไม่เพียงแต่จะต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ทางกฎหมายที่เป็นนามธรรมเท่านั้น แต่ยังต้องคำนึงถึงสภาพการณ์ [หรือข้อเท็จจริง] ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในแต่ละกรณีด้วย

27 § ราชสัทธัมทั้งหลายของพม่ามีปรากฏอยู่ในรูปแบบทีกหรือประชุมคำวินิจฉัยตัดสินของกษัตริย์หรือของบุคคลสำคัญอันเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นผู้มิจิตพิณิจในด้านความยุติธรรม วรรณกรรมประเภทราชสัทธัมนี้ มีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยทีเดียว ซึ่งฟอร์ชฮัมเมอร์ได้เรียงลำดับไว้ไม่น้อยกว่า 24 เล่ม และในจำนวนนี้ มีถึง 17 เล่มซึ่งมีอายุมาก่อนศตวรรษที่ 18 [หรือพุทธศตวรรษที่ 24] และจำนวนรายการทั้งหมดของฟอร์ชฮัมเมอร์นี้ ยังนับว่าเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ราชสัทธัมของพม่าหลายฉบับล้วนมีลักษณะการประพันธ์เชิงวรรณคดีอย่างแท้จริง ประพันธ์ขึ้นเพื่อมุ่งให้ความบันเทิงยิ่งกว่าคำสั่งสอนแก่ประชาชน บางเรื่องเป็นนิทานสอนใจของวีรบุรุษชาติ หรือมหิสถบัณฑิต ผู้เป็นอำมาตย์ของกษัตริย์และพระโพธิสัตว์ในบรรดานิทานชาดก (*Jātakas*) ซึ่งประชาชนต่างคุ้นเคยเป็นอย่างดีแล้ว แต่บางเรื่องก็เป็นงานชิ้นสำคัญที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้ในการตีความกฎหมาย

28 § ยกตัวอย่างในกรณีนี้ได้แก่ มหาราชสัทธัม (*Mahārājasattham*) ซึ่งฟอร์ชฮัมเมอร์เข้าใจไปว่าเป็นธรรมสัทธัมอีกฉบับหนึ่ง มหาราชสัทธัมเป็นงานที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงครึ่งแรกของ

ศตวรรษที่ 17 [หรือช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23] โดยเกียงซา (Kaingsā)⁴¹ อำมาตย์ของพระเจ้าธาЛУ (Thalun) (กว่าหนึ่งศตวรรษก่อน [การประพันธ์] มนุเคย)

ในมหาราชสัทธัมฉบับนี้ ผู้ประพันธ์ที่มีนามว่า มนุ ได้แสดงทัศนคติตอบปัญหาที่กษัตริย์มหาสมมติได้ตั้งคำถามบางประเด็นที่ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมสัทธัมหรือ [บางประเด็น] ที่ยังคงเป็นปัญหาไม่ชัดเจนอยู่ มหาราชสัทธัมมีที่มาจากธรรมสัทธัมฉบับก่อน ๆ แต่มุ่งที่จะผสมผสานเนื้อหาให้มีความสอดคล้องและเป็นส่วนเสริมให้ธรรมสัทธัมฉบับที่มีมาก่อนบริบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ด้วยเหตุที่ไม่ถูกจำกัดความคิดตั้งเช่นผู้ประพันธ์ธรรมสัทธัม [ฉบับที่มีมาก่อน] ผู้ประพันธ์มหาราชสัทธัมจึงไม่ลังเลที่จะอาศัยความบางส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา (Buddhist Scriptures) มาอ้างอิงสนับสนุนเหตุผลของตนหรือสนับสนุนหลักการใหม่ ๆ ที่ตนได้แสดงไว้ อาทิเช่น หลักการปันทรัพย์มรดกในกฎหมายของพระเจ้าวาเรวซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปตามที่ปรากฏในกฎหมายธรรมศาสตร์ของฮินดูนั้น⁴² มีแนวคิดมาจากหน้าที่ทางศาสนาเกี่ยวกับการดำรงรักษาพิธีกรรมในครัวเรือน [กล่าวคือ] ทรัพย์มรดกจะถูกปันส่วนในลักษณะที่ [เจ้ามรดก] ผู้ตายจะได้รับกุศลบุญสูงสุดอันเกิดแต่การปันส่วนทรัพย์มรดกนั้น ที่ว่านี้ย่อมแสดงให้เห็นทั้งสิทธิตามกฎหมายอันเดียวอันมีลักษณะพิเศษเฉพาะและการปันส่วนทรัพย์มรดกเป็นจำนวนมากให้แก่บุตรชายคนหัวปีหรือบุตรชายคนใด ๆ ซึ่งถือกำเนิดขึ้นและนำกุศลบุญมาให้แก่ผู้เป็นบิดายิ่งกว่าบุตรคนอื่น ๆ

กฎหมายของพระเจ้าวาเรวบัญญัติขึ้นตามหลักการที่ว่านี้ ทั้ง ๆ ที่ในสังคมของ [พุทธศาสนิกชน] ชาวมอญนั้น คำอธิบายในทางศาสนาดังกล่าวอาจไร้ความหมายเสียแล้วก็ว่าได้ ผู้ประพันธ์มหาราชสัทธัมจึงไม่ลังเลที่จะเลิกร้างเหตุผลเกี่ยวกับศาสนาเสีย และได้แทนที่หลักการปันส่วนมรดกเดิมด้วยความคิดอันว่าด้วยการจัดการทรัพย์สินของภิกษุผู้มรณภาพที่ปรากฏอยู่ใน [พระ] วินัย ซึ่งเป็นข้อบัญญัติประการต่าง ๆ สำหรับคณะสงฆ์ กล่าวคือ ทรัพย์สินของภิกษุผู้มรณภาพจะต้องปันให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคนผู้ที่ได้อุปการภิกษุผู้ปวยไฉ่นั้น [ก่อนมรณภาพ] ความคิดเช่นว่านี้จึงเป็นเหตุให้ผู้บัญญัติกฎหมายต้องพิจารณานำเอาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในครอบครัวที่ร้อยรัดเข้าด้วยกันไว้ด้วยความรักและอาทรต่อกันมาเป็นหลักการในกฎหมายมรดกด้วยนั่นเอง

จากตัวอย่างดังกล่าวนี้ จึงนับได้ว่า มีการนำเสนอหลักการขึ้นใหม่อย่างเห็นได้ชัด หลักการใหม่นี้ก็หาใช่การคาดเดาอย่างเลื่อนลอยไม่ แท้จริงแล้ว ผู้ประพันธ์ได้นำจารีตประเพณีที่

⁴¹ ผู้สนใจประเด็นนี้ โปรดดู Ryuji Okudaira, "The Role of Kaingza Manuyaza, an Eminent Jurist of the 17th Century in the Development of Burmese Legal History," *Journal of Asian and African Studies*, 27 (1984): 180-186.

⁴² โปรดดูบทบัญญัติที่แลงกาดอ้างถึง ใน King Wagaru, *Manu Dhammasattham: Text, Translation and Notes*, Pt. II Translation, Chap. VI, 70-84, 15-18; ปรีชา ช่างขวัญเย็น, "คัมภีร์มนุธรรมศาสตร์ฉบับของพระเจ้าวาเรว," 268-270 ประกอบกับ Manu. IX. 104 and so on.

ถือปฏิบัติกันอยู่ในเวลานั้นซึ่งตนประสงค์จะยกขึ้นเป็นหลักการมาเสนอไว้ ด้วยการอ้างข้อความจากคัมภีร์ทางศาสนา (the Holy Scriptures) มาสนับสนุนข้างต้น ผู้ประพันธ์จึงได้พยายามให้เหตุผลเพื่อยกจาริตประเพณีเช่นนั้นขึ้นเป็นบทกฎหมายในที่สุด⁴³

29 § วรรณกรรมประเภทราชสัทธัมโดยเฉพาอย่างยิ่งผลงานของเกียจซา ส่งอิทธิพลต่อวรรณกรรมทางกฎหมายฉบับอื่น ๆ ของพม่าอย่างลึกซึ้ง [กล่าวคือ] เป็นเหตุให้บรรดาผู้ประพันธ์ธรรมสัทธัมฉบับอื่น ๆ หยิบยืมข้อความจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา (Buddhist Sources) ได้โดยสะดวกใจ และเป็นที่เปิดเผยมากยิ่งขึ้น เมื่อกาลเวลาล่วงไปจึงเป็นที่เข้าใจได้แล้วว่า [บท]กฎหมายอันมีที่มาจาก [พระ] มนุ แต่เพียงอย่างเดียวนั้น โดยตัวมันเองแล้วไม่มีค่าบังคับพอในสายตาของผู้ปกครองอันทรงอำนาจอีกต่อไป หากจะให้แนวคิดที่ว่าด้วยกฎหมายแบบฮินดูซึ่งถือ [บทกฎหมาย] เป็นกฎเกณฑ์อันสูงส่ง ผู้ก่อดังคับได้ทั่วไป สามารถดำรงคงอยู่ยืนนานและยังถือเป็นข้อจำกัดขีดค้นเพียงประการเดียวของการใช้อำนาจตามอำเภอใจของกษัตริย์ด้วยแล้ว ความชอบธรรมของบทกฎหมายธรรมสัทธัมเหล่านั้นจะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ก็ต่อเมื่อสอดคล้องต้องกันกับบทบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงในพุทธศาสนา (Buddhist Sacred Writings) ด้วย ผู้เป็นกษัตริย์คงจะลังเลใจก่อนออกประกาศหรืออาจจะต้องยกเลิกพระราชโองการใด ๆ หากได้สำนึกว่า การกระทำเช่นนั้นจะล่งละเมิดต่อ [หลัก] ศรัทธาทางศาสนาของตนเช่นเดียวกันกับ [จะเป็นการละเมิดต่อ] บรรดาหลักการของ [พระ] มนุ

8. ลักษณะเฉพาะของกฎหมายพม่า

30 § ในรัชสมัยของ [กษัตริย์] อลงองพญา [กล่าวคือ ระหว่างปี 1752-1760 หรือปีพุทธศักราช 2295-2303] พุทธศาสนาได้ค่อย ๆ แฝงอิทธิพลเข้ามาในกฎหมายมนุ [ของพม่า] ในตอนต้นของมนุเคย [ธรรมสัทธัม] ได้กล่าวถึงเรื่องราวของมนุ พร้อมกับความย่อในเรื่อง [การอุปถัมภ์ขึ้นของโลกและจักรวาลซึ่งมีแหล่งที่มาโดยตรงอยู่ในสุดตันตปิฎกและอรรถกถาของพระพุทธโฆษา⁴⁴

⁴³ รายละเอียดในประเด็นอื่น ๆ ให้ดู Ryuji Okudaira, "The Role of Kaingza Manuyaza, an Eminent Jurist of the 17th Century in the Development of Burmese Legal History."

⁴⁴ ในบรรดามนุธรรมสัทธัมฉบับต่าง ๆ ของมอญและพม่าที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน มนุเคย นับเป็นฉบับที่กล่าวถึงเรื่องราวที่วุ่นวายยิ่งยวดที่สุด โดยสรุปคือ มนุในฉบับมนุเคยเป็นเพียงชายผู้เลี้ยงวัว แต่มีปัญญาเฉลียวฉลาดอย่างหาตัวจับได้ยาก อีกทั้งได้ตัดสินใจไปถึง 12 เรื่องแล้วในขณะที่พระมหาสมมติทรงรับทราบเรื่องราวของชายผู้นี้ พระองค์จึงทรงแต่งตั้งชายผู้นี้ขึ้นเป็นขุนนาง โดยให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้พิพากษาเป็นการชั่วคราว ต่อมา มีคดีความ 7 เรื่องที่มนุได้ทำการตัดสิน แต่ในคดีสุดท้ายซึ่งเป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับผลแดงระหว่างเพื่อนบ้านด้วยกัน มนุกลับตัดสินคดีผิดพลาด กล่าวคือ ให้สิทธิแก่ผู้เป็นเจ้าของที่ดินข้างเคียงในอันที่จะเก็บผลแดงซึ่งลำต้นได้เลื้อยข้ามจากที่ดินอีกแปลงหนึ่งมาออกเป็นผลในที่ดินของตนเอาไว้ได้ แต่เมื่อตระหนักในความผิดพลาดของตนแล้ว มนุก็ตัดสินคดีนี้ใหม่อีกครั้งอย่างถูกต้อง ด้วยผลจากคดีผลแดงนี้เอง มนุจึงขอลาออกจากการทำหน้าที่เป็นขุนนางและผู้พิพากษา เพื่อออกแสวงหาสัจธรรม ครั้นเมื่อบำเพ็ญเพียรจนสำเร็จตามลำดับขั้นแล้วจึงเหาะไปยังกำแพงจักรวาล ณ ที่นั้น มนุได้พบบท

ข้อความต่าง ๆ ที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนา (Canonical Books) ได้รับการสอดแทรกเข้าไป และบ่อยครั้ง ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักเกณฑ์ในธรรมสัทธัมฉบับที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างบางเรื่อง [เช่น] กรณีการให้เหตุผลต่อหลักการที่ว่า ในบางกรณี ผู้เป็นบุตรจะต้องชำระหนี้อันก่อขึ้นโดยบุพการีของตน แม้นตนจะมีได้รับรู้ด้วยในการนั้นก็ตาม

มनुได้พรรณนาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยของทีปังกร⁴⁵ [พุทธเจ้า] ได้กล่าวว่า ด้วยเหตุที่บุตรสาวปฏิเสธที่จะชำระส่วนรับผิดชอบของตนในหนี้ของมารดา โดยอ้างว่าตนยังมิได้เกิดมาในขณะมีการก่อหนี้้นั้น ครั้นมารดาเสียชีวิตลง เธอจึงได้กลายเป็นคนตาบอด [แต่] ด้วยคำแนะนำของทีปังกร [พุทธเจ้า] เธอจึงกลับมองเห็นอีกครั้งหนึ่งในทันทีที่ได้ชำระหนี้้นั้น ในทำนองเดียวกันกับหลักการที่ว่า ผู้เป็นภริยาไม่พึงถูกกักขังด้วยสาเหตุแต่เพียงว่า เธอมิได้ให้กำเนิดบุตรชาย [กล่าวคือ] มनुได้กล่าวถึงกษัตริย์แห่งเมืองพารานสิซึ่งมเหสีของพระองค์ให้กำเนิดแต่เพียงธิดาเป็นจำนวนถึง 8 พระองค์ แต่กระนั้นก็ยังทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพระธิดา 3 พระองค์ได้รับการเคารพยกย่องจากปวงราชบุรุษอย่างสูงสุด

เรื่องราวเหล่านี้ถูกหยิบยืมมาจากชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า และเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในคัมภีร์ [พระไตรปิฎก] บาลี (the Pali Canon) [อีกนัยหนึ่ง ด้วยการผสมความคิดในลักษณะข้างต้น] บัดนี้ พระพุทธเจ้า [ตามคติศาสนา] จึงกำลังกล่าวเทศนาผ่านโอษฐ์ของมनु [ตามคติทางกฎหมาย] อยู่ด้วยนั่นเอง

31 § ในขณะเดียวกัน บรรดากฎเกณฑ์ที่เป็นจารีตประเพณีโดยแท้ของพม่าก็ถูกรวบรวมเข้าไปในธรรมสัทธัมฉบับต่าง ๆ โดยได้รับเหตุผลสนับสนุนจากหลักการหรือบรรทัดฐานบางเรื่องอันมีที่มาจากคัมภีร์ในพุทธศาสนาทั้งหลาย (the Holy Scriptures) และด้วยพัฒนาการทำนองนี้ในดินแดนพม่า ระบบกฎหมายฮินดูจึงยังคงดำรงสืบต่อมาในลักษณะเดียวกันกับบรรดาธรรมศาสตร์ฉบับสันสกฤตซึ่งยังคงรักษารจารีตประเพณีทั้งหลายของอินเดียไว้ได้ โดยค่อย ๆ ผสมและปรุงแต่งจารีตประเพณีดั้งเดิมให้เหมาะแก่การณ์ยิ่งขึ้น โดยได้ยกแต่เฉพาะหลักเกณฑ์บรรดาที่สอดคล้องต้องกันกับกฎอันมีลักษณะพันธุกรรมดาสัย [แห่งบทธรรมศาสตร์] ขึ้นสู่สถานะเป็นบทกฎหมาย

อักษรเมียนมาเท่าตัวสี่เท่าขนาดใหญ่ทั้งหลาย (ช้าง ม้า วัว กระบือ) ซึ่งสาธยายครอบคลุมกรณีต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาข้อพิพาทระหว่างมนุษย์อันจะเป็นคุณูปการอย่างยิ่งยวด มनुจึงได้มอบบททั้งหลายเหล่านั้นแก่พระมหาสมมติ เพื่อประโยชน์ต่อไปในกาลข้างหน้า ผู้สนใจ โปรดดูบทแปลภาษาอังกฤษใน Ryuji Okudaira, "The Burmese Dhammathat," 64-65.

⁴⁵ พระทีปังกร คือพระพุทธเจ้าพระองค์แรกในบรรดา 25 พระองค์นับแต่ที่พระโคตมพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) ได้ทรงพบ และได้รับการพยากรณ์ว่าจะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเช่นกัน โปรดดู คำศัพท์ "พระพุทธเจ้า/พระพุทธเจ้า 25" ใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (ชำระเพิ่มเติม ครั้งที่ 1) (กรุงเทพฯ: จันทรเพ็ญ, 2551), 260.

32 § ผลแห่งการนี้จึงทำให้วรรณกรรมธรรมสัทธัมของพม่าหาใช่เป็นเพียงที่ประชุมแห่งกฎเกณฑ์อันมีข้อความโดยย่อกระชับสั้น ดังเช่นธรรมสัทธัมฉบับภาษาบาลีที่เคยมีมาแต่กาลก่อนอีกต่อไปไม่ บ่อยครั้งวรรณกรรมธรรมสัทธัมของพม่าฉบับเหล่านี้มักเข้าใจได้ยากและยุ่งยากซับซ้อน กล่าวคือ มุ่งที่จะอธิบายขยายความเสียยิ่งกว่ามุ่งกำหนดเนื้อหาขึ้นเป็นข้อบัญญัติ เป็นผลให้เนื้อหามีรายละเอียดเพิ่มยิ่งขึ้นทุกขณะ และในบางฉบับ เช่น มนุชเยก็อาจเทียบเคียงได้กับหนังสือสารานุกรมฉบับหนึ่งเล่มทีเดียว ยิ่งเนื้อหาเพิ่มความหลากหลายมากขึ้นเท่าใด ความรุ่มรวยก็ยิ่งเพิ่มเป็นเงาตามตัวในส่วนเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา สถาบันสังคมและธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ของชาวพม่าด้วย

ในขณะเดียวกัน [เนื้อหาที่เพิ่มมากขึ้นยังเป็นเหตุให้] การยอมรับนับถือต่อวรรณกรรมเหล่านี้ดังเช่นที่ธรรมศาสตร์ของฮินดูและธรรมสัทธัมฉบับภาษาบาลีเคยได้รับก็ย่อมหมดไปจากธรรมสัทธัมของพม่าในลักษณะเช่นที่อธิบายมา [กล่าวคือ] ธรรมสัทธัมของพม่าหาได้มีลักษณะศักดิ์สิทธิ์ [และสูงส่ง] อีกต่อไปแล้ว ด้วยเหตุที่จำต้องพยายามพิสูจน์ให้เห็นถึงความถูกต้องชอบธรรมแห่งหลักเกณฑ์ประการต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในงานเหล่านี้ จึงดูจะกลายเป็นผลงานที่มีลักษณะเชิงแจกแจงความคิดเสียยิ่งกว่าเป็นบทคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ (more speculative than inspired books)

33 § ถึงแม้ว่าความสูงส่ง [ศักดิ์สิทธิ์] จะได้ถูกลดทอนลงก็ตาม แต่วรรณกรรมทางกฎหมายประเภทนี้ก็ยังคงได้รับการรับรองสืบมาว่า เป็นบทกฎหมายอันถาวรเพียงประเภทเดียวเท่านั้นของชาวพม่า

ข้อความหลายแห่งในมนุชเยย้าเตือนกษัตริย์ว่า การธำรงรักษาความสงบและความยุติธรรมในหมู่ราษฎรทั้งหลายย่อมจะเป็นไปได้ก็แต่โดยคำนึงถึงบทบัญญัติทั้งปวงแห่งธรรมสัทธัม บทบัญญัติเหล่านี้ยังไปไกลถึงขนาดกำหนดให้คำวินิจฉัยตัดสิน [ของกษัตริย์] โดย [มุ่งให้ต้องปฏิบัติตามด้วยการ] ใช้อำนาจเข้าบังคับสนับสนุนแต่เพียงอย่างเดียวนั้นเป็นการละเมิดต่อบทบัญญัติแห่งธรรมสัทธัมเอง ซึ่งอาจเรียกการกระทำทั้งปวงเหล่านี้ได้ว่า ปาปสัทธัม (pāpasattham) กล่าวคือ “ศาสตร์แห่งบาปหรือกรรมอันชั่วร้าย” (science of evil, art of sin)

[อนึ่ง] กษัตริย์พม่าหลายพระองค์นั้น บ่อยครั้งที่เดียวที่มักจะปกครองแบบเผด็จอำนาจ (despotic rulers) และการจะธำรงสถานภาพของสถาบันกษัตริย์ไว้ได้ [มากนักน้อยเพียงใด] ก็มักเป็นผลจากการที่กษัตริย์เหล่านี้ได้เข้ามากำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญเอาไว้ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นการสร้างกลไกอันมุ่งป้องกันมิให้ผู้สืบราชบัลลังก์ที่อาจสั่นคลอนสถานะอันยิ่งใหญ่เช่นที่เป็นอยู่ได้ [นอกจากนี้] การที่ [กษัตริย์องค์ใหม่] ยังจะได้รับประโยชน์จากอภิสัทธีประการใดประการหนึ่งสืบต่อไปได้ [หรือไม่เพียงใด] นั้น ก็ขึ้นอยู่กับความพอพระทัยของกษัตริย์ผู้พระราชทานสิทธิเหล่านั้นนี้ให้ด้วยพระองค์เอง และ [ประโยชน์ที่เคยได้รับจากอภิสัทธีต่างๆ

ที่ว่านี้] ย่อมจำต้องสิ้นสุดลง เมื่อกษัตริย์ผู้พระราชทานสิทธิเหล่านั้นสวรรคต ด้วยเหตุว่าการขึ้นครองราชบัลลังก์ของกษัตริย์พระองค์ใหม่นั้นย่อมมีผลเป็นการสิ้นสุดลงโดยสิ้นเชิงของรัชสมัยและบรรดาการต่าง ๆ ทั้งปวงที่กษัตริย์พระองค์ก่อนได้เคยกระทำไว้ด้วยในเวลาเดียวกัน เว้นแต่การต่าง ๆ ที่ว่านั้นจะได้รับการฟื้นฟูและสานต่อด้วยดีจากกษัตริย์พระองค์ใหม่

ด้วยเหตุนี้ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อบรรดาผู้เรียบเรียงวรรณกรรมธรรมศาสตร์ หากจะยังสามารถร่างไว้ได้ซึ่งความคิดว่าด้วยบทกฎหมายอันยืนนานถาวร กล่าวคือ จะเป็นข้อบทซึ่งไม่แปรเปลี่ยนและไม่แปรเปลี่ยนไปตามอำเภอใจของบรรดากษัตริย์ผู้ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นครองราชบัลลังก์พระองค์ใด และหากจะกล่าวตามความเป็นจริงแล้ว กษัตริย์พม่าทั้งหลายย่อมไม่สามารถที่จะมรดกในด้านการนิติบัญญัติของพระองค์ไว้ได้เลย อย่างดีที่สุดในเรื่องนี้ก็คงเป็นแต่มอบให้บรรดาเสนาบดีที่ปรึกษาทำการเรียบเรียงธรรมศาสตร์ฉบับใหม่ขึ้นเท่านั้น [แน่นอนว่า] กษัตริย์พม่าดำรงสถานะแห่งการเป็นผู้นำสูงสุดในด้านการอำนวยความสะดวก และในท้ายที่สุดแล้ว การอำนวยความสะดวกจะกระทำโดยองค์คณะท่านองที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (ซึ่งในภาษาพม่าเรียกว่า *Hlut-taw*) ซึ่งจะรับเป็นผู้วินิจฉัยคดีพิพาทต่าง ๆ ในนามและความรับผิดชอบของพระองค์ แต่ [Hlut-taw] ก็ห้ามอำนาจตราหรือบัญญัติกฎหมายได้ไม่ หรือแม้แต่คำตัดสินคดีโดยองค์คณะ [Hlut-taw] ในเรื่องต่าง ๆ ก็ไม่อาจถือเป็นบรรทัดฐานใด ๆ ในทางกฎหมายได้ด้วยเช่นกัน

34 § ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ระบบกฎหมายธรรมศาสตร์ [ในพม่า] ก็ยังคงได้รับการยอมรับให้นำมาใช้ได้อยู่ จะเว้นไว้ก็แต่เฉพาะในบางเรื่องเท่านั้นที่มีการบัญญัติกฎหมายตามแบบประเทศยุโรปไว้แล้ว รัฐบาลอังกฤษจะสนับสนุนก็แต่เพียงการรวบรวมจัดทำฉบับสังเขปความ (digest) กล่าวคือ ฉบับรวบรวมข้อความหรือเนื้อหาบางส่วนมาจากบรรดาธรรมศาสตร์ทุกฉบับซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้ว ทั้งนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การพิจารณาคดีของผู้พิพากษา

แต่กระนั้นก็ดี ดังเช่นที่เป็นมาแต่อดีต กฎเกณฑ์ของธรรมศาสตร์ทั้งปวงหาใช่เป็นกฎหมายที่มีผลใช้บังคับตามความเป็นจริง (positive Law) ไม่ ก่อนที่จะนำมาใช้บังคับแก่คดีทั้งหลายนั้น ผู้พิพากษาจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบถึงสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะปัจจุบันเสียก่อน [กล่าวคือ] ธรรมเนียมจารีตในทางปฏิบัติที่ก่อตัวขึ้นเห็นได้ชัดเจนแล้วนั้นย่อมจะมีค่าบังคับเหนือกว่ากฎเกณฑ์ของธรรมศาสตร์ [ในที่นี้] จะขอยกคำกล่าวของนักนิติศาสตร์สมัยใหม่ชาวพม่าท่านหนึ่ง ได้แก่ Sisir Chandra Lahiri ในหนังสือ “หลักการต่าง ๆ ในกฎหมายคดีพุทธของพม่า (Principles of Burmese Buddhist Law)” ของผู้เขียนท่านนี้ ได้กล่าวว่า “กฎหมายในคดีพุทธนั้นหาใช่จะมีแต่บรรดาข้อบทเท่าที่ปรากฏในธรรมดัตถ์ล้วน ๆ เพียงเท่านั้นก็หาไม่ แต่ย่อมหมายรวมถึงความรวมถึงข้อบทแห่งจารีตประเพณีทั้งหลายบรรดาที่ถือปฏิบัติโดยพุทธศาสนิกชนชาวพม่า [ด้วยเช่นกัน]”

35 § ดังนั้น วรรณกรรมธรรมศาสตร์ทั้งหลายของพม่า แม้ว่าจะได้หลอมรวมเข้ากับบรรดาสถาบันและทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ ของชาวพม่า และได้เป็นดังข้อบทซึ่งประกาศสัจธรรมอีกต่อไปแล้วก็ตาม ก็ยังถือว่า [มีพัฒนาการ] เข้ามาใกล้เคียงกับแนวความคิดทางกฎหมายของเรา [ซึ่งได้กล่าวมาแต่ต้น] มากขึ้นแล้ว [กล่าวคือ] วรรณกรรมธรรมศาสตร์ของพม่ามุ่งที่จะชี้แนะหรือเป็นองค์ประกอบทางศีลธรรมแห่งการยุติธรรม ในทำนองเดียวกันกับ [กฎหมายธรรมศาสตร์] ฉบับสันสกฤตโบราณ ยิ่งกว่าจะเป็นข้อบทที่บังคับเอาแก่ความประพฤติ [ของมนุษย์] เท่านั้น

36 § เราจะหวนกลับมายังประเทศไทย เพื่อพิจารณาวิวัฒนาการอันรุดหน้าไปเป็นอยู่อย่างดียิ่งและก้าวเข้าสู่ [ขั้นแห่ง] พัฒนาการที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ๆ ทุกขณะแล้ว

9. การก่อตัวของกฎหมายสยาม

37 § ในลักษณะที่ต่างไปจากกฎหมายของชาวพม่า บรรดาบทกฎหมายโบราณของสยามที่ [มีหลักฐาน] มาถึงเรานั้น ได้รับการรวบรวมเข้าไว้ในทำนองเป็นประมวลกฎหมายแต่เพียงฉบับเดียว ซึ่งได้เรียบเรียงขึ้นในช่วงปีแรก ๆ ของต้นศตวรรษนี้ (in the early year of this century)⁴⁶ โดยพระราชโองการของกษัตริย์รัชกาลที่ 1 ผู้สถาปนาราชวงศ์จักรีซึ่ง [เป็นราชวงศ์ที่] ยังครองแผ่นดินอยู่ในเวลานี้

การเรียบเรียงได้อาศัยเอกสารทางกฎหมายทั้งปวงบรรดาที่ยังหลงเหลืออยู่ในเวลานั้น กฎหมายฉบับนี้จึงยังคงเก็บรักษาไว้ซึ่งบรรดาที่เลืกรอดมาจากเอกสารกฎหมายที่มีมาแต่เก่าก่อน บทบัญญัติทั้งหลายที่ปรากฏอยู่นั้น นับว่าเป็นบทกฎหมายอย่างแท้จริงและศาลหลวงก็นำมาใช้บังคับในฐานะเป็นกฎหมาย จวบจนถึงขณะที่ได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายฉบับต่าง ๆ ที่ยังใช้อยู่จนถึงทุกวันนี้⁴⁷ การดั่งว่านี้จึงอำนวยความสะดวกแก่ประเทศไทยในการปฏิรูปสถาบันต่าง ๆ และเบิกทางไปสู่การเป็นที่ยอมรับในประชาคมแห่งรัฐสมัยใหม่ด้วย

⁴⁶ ข้อเท็จจริงเรื่องเวลานี้ในที่นี้ แท้จริงแล้วควรจะเป็นว่า "... ซึ่งได้เรียบเรียงขึ้นในช่วงต้น [คริสต์] ศตวรรษที่แล้วมา [กล่าวคือ ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19]" มากกว่า เนื่องจากแลงกาตได้แสดงปาฐกถาไว้ในปี พ.ศ.2492 ซึ่งตรงกับปี ค.ศ.1949 (หรือในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20) แต่การชำระกฎหมายตราสามดวงในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้นมีขึ้นในปี พ.ศ.2348 ซึ่งตรงกับปี ค.ศ.1805 (หรือในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19) ดังนั้น จึงมีความคลาดเคลื่อนในการระบุช่วงเวลาที่ยังไม่แน่ชัดว่า สาเหตุเกิดจากการพิสูจน์อักษรของบทปาฐกถา หรือจะเป็นข้อเท็จจริงที่แลงกาตเองได้กล่าวไว้เช่นนี้

⁴⁷ ในประเทศไทยนั้น เราอาจนับปี พ.ศ.2478 ว่า เป็นปีที่มีความสำคัญในแง่การประกาศใช้ประมวลกฎหมายฉบับต่าง ๆ ที่สำคัญจนครบถ้วนได้อย่างแท้จริง อาทิเช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และบรรพ 6 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญา อีกนัยหนึ่ง เป็นปีที่ประเทศไทยมีการประกาศใช้ตัวบทกฎหมายตามแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่ดังเช่นโลกตะวันตกเป็นผลสำเร็จ อีกทั้งมีผลเป็นการยกเลิกบรรดาบทกฎหมายเก่าที่เคยมีมาเป็นส่วนใหญ่ด้วย ก่อนหน้าปีนั้นขึ้นไป บทกฎหมายที่ศาลนำมาใช้บังคับก็คือ บทกฎหมายดั่งที่แลงกาตได้ไว้อธิบายข้างต้นนั่นเอง

สถานะของกฎหมายสยามเช่นนั้นนับได้ว่า เป็นผลขั้นสุดท้ายแห่งกระบวนการ [เปลี่ยนแปลง] อันยาวนานซึ่งประวัติศาสตร์กฎหมายของพม่าก็ได้แสดงให้เห็น [ถึงเส้นทาง พัฒนาการที่ผ่านมา] เป็นอย่างดี และบัดนี้ ข้าพเจ้าจะชี้ให้เห็นถึงสาระสำคัญแต่โดยย่อเท่าที่จะกระทำได้

38 § ดูจะเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ครั้นเมื่อได้ตั้งถิ่นฐานลงในลุ่มน้ำเจ้าพระยาแล้ว หรือ แม้กระทั่งในเวลาก่อนการสถาปนาอาณาจักรอันเป็นอิสระเสียด้วยซ้ำ⁴⁸ ชาวสยามอาจคุ้นเคย กับระบบกฎหมายแบบธรรมสถัมหรือแบบมอญฮินดู (Mon-Hindu System of Law) ดังที่ได้ อธิบายไปแล้วก็เป็นได้

ข้อสมมติฐานที่ว่าน่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ชาวสยามนั้นได้ตั้งรกรากบน ดินแดนที่ชาวมอญเคยอาศัยอยู่มาแต่เดิม กล่าวคือ [เคยเป็นถิ่นที่ตั้งของ] อาณาจักรทวารวดี ซึ่งยังคงธำรงรักษาสถาบันทั้งหลายอันมีมาแต่เดิมไว้ได้ แม้จะเคยตกอยู่ภายใต้การปกครอง ของชาวเขมรก็ตาม ชาวมอญ [ในดินแดนสยาม] ได้แสดงบทบาทที่สำคัญดังเช่น [ชาวมอญ] ในดินแดนพม่า ในฐานะสื่อกลางในการถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียตามคติแห่งพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และจารีตทั้งหลายแห่งท้องถิ่นได้ให้ข้อพิสูจน์เป็นจำนวนมากเสียจนกระทั่ง ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำใดๆ ในเรื่องนี้อีก

ดังนั้น อาจเป็นที่ยอมรับกันได้แล้วว่า แม้ก่อนการสถาปนาอาณาจักรทั้งหลายของ ตนขึ้นนั้น ชาวสยามหรือหากจะกล่าวให้ชัดขึ้นคือ บรรดาผู้นำชนชาติไทยทั้งหลายได้ยอมรับ [กฎหมาย] ธรรมสถัมเสมือนเช่นกฎเกณฑ์อันสูงสุดแห่งความเป็นธรรมเพื่อใช้ในการอำนวย ความยุติธรรมในหมู่ราษฎรของตน ไม่ว่ากรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม ระบบ [กฎหมาย] ที่ว่านี้ ก็ได้รับการยอมรับโดยปราศจากข้อโต้แย้งใดๆ และกลายมาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในสมัยอยุธยา ตอนต้น (กลางศตวรรษที่ 14) [หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 20] เนื่องจากเรามีหลักฐานเอกสาร สมัยสุโขทัยมายืนยันในเรื่องนี้

⁴⁸ ในปัจจุบัน ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ว่าด้วยการอพยพของชนชาติไทยจากประเทศจีนลงสู่ดินแดนทาง ตอนใต้ (ซึ่งมีแก่นความคิดอยู่บนฐานของความเป็นมาของเชื้อชาติไทยบริสุทธิ์) ได้รับความเชื่อถือน้อยลงเป็นลำดับ ทั้งนี้ เป็นผลมาจากความก้าวหน้าในการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ผู้สนใจโปรดดู “บทความนำเสนอ” ใน ธิดา สาระยา, *กว่าจะเป็นคนไทย* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2553), 6-22, หนังสือ เล่มนี้นับเป็นตัวอย่างในการเปิดมุมมองใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยที่พยายามชี้ให้เห็น “ความเคลื่อนไหวและการผสม ผสานเชิงวัฒนธรรมในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์” ที่อาศัยในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันมาเป็นเวลานานได้อย่างน่า สนใจยิ่งด้วย

39 § ศิลาจาริกหลักหนึ่งที่พบในสุโขทัยซึ่งมีอายุย้อนหลังไปจนถึงปลายศตวรรษที่ 14 หรือต้นศตวรรษต่อมา [หรือปลายพุทธศตวรรษที่ 20 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 21] นั้น มีเนื้อหาในทางกฎหมายหลายประการ และอาจเป็นจาริกทางกฎหมายเพียงชิ้นเดียวในบรรดาที่มีอยู่ในดินแดนตะวันออกไกลด้วย⁴⁹ คำจารึกพระราชโองการทั้งหลายที่บันทึกไว้นั้นระบุว่า ได้บัญญัติขึ้นตาม *ธรรมสาตรราชสาตร (dhammasat-rājasat)*⁵⁰ อีกนัยหนึ่ง เป็นไปตามระบบซึ่งถือว่า สถานะอันสูงสุดของธรรมย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจบังคับในพระราชโองการ [ที่จารึกไว้] ด้วยเหตุนี้จึงมีเหตุผลสมควรอันพึงเชื่อได้ว่า แนวความคิดทางกฎหมายในลักษณะเดียวกัน [กับที่ได้อธิบายไปแล้วเมื่อกล่าวถึงมอญและพม่า] ได้รับการรับรองและถือปฏิบัติตามในหมู่กษัตริย์ของอยุธยาด้วยเช่นกัน

40 § เรายังมีหลักฐานยืนยันเพิ่มเติมจาก [บท] ธรรมสัทธัมซึ่งเป็นบทนำในตอนต้นของประชุมกฎหมายที่ได้เรียงเรียงขึ้นโดย [พระราชโองการของ] กษัตริย์รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือหากจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ก็คือ จากธรรมสัทธัมเช่นที่เหลืร่องรอยอยู่ในประชุมกฎหมายฉบับที่เรามีอยู่นั้นเอง ความทั้งหลายในตอนต้นซึ่งอยู่ในรูปของ *คาถา* [ภาษาบาลี] ได้กล่าวว่า ธรรมสัทธัมฉบับนี้เรียบเรียงขึ้นครั้งแรกเป็นภาษาบาลีในประเทศรามัญ อีกนัยหนึ่ง ในดินแดน

⁴⁹ ศิลาจาริกหลักนี้เป็นที่รู้จักกันดีในนาม “ศิลาจาริกหลักที่ 38 หรือจาริกกฎหมายลักษณะโจร” โปรดดูในกรมศิลปากร, *จารึกสมัยสุโขทัย* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527), 153-167. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ปลายชื่อไทย พุทธศักราช 2526). ให้อู คำอธิบายของแลงการ์ด กรณีการค้นพบและข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับศิลาจาริก ใน ร. แลงการ์ด, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย* (เล่ม 1), 21-22. อนึ่ง กริสโวลด์และประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่า พระรามราชา (ในจารึกหน้าที่ 1 บรรทัดที่ 13 ปรากฏนามว่า “พระญารามราชา”) ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งอยุธยา (ครองราชย์ระหว่างปีพุทธศักราช 1938-1951) โปรดให้จารึกขึ้นในปีพุทธศักราช 1940 โปรดดู รูปจารึก (2 แผ่น) คำอธิบายเพิ่มเติม และคำอธิบายเนื้อหาจารึกที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ ใน A. B. Griswold and Prasert na Nagara, “A Law Promulgated by the King of Ayudhya in 1397 A.D. Epigraphic and Historical Studies, No. 4,” *Journal of the Siam Society* 57, no. 1 (1969): 109-148. และให้ดูเช่นกันใน Yoneo Ishii, “The Thai Thammasat,” in *Law of South-East Asia*, ed. M.B. Hooker (Singapore: Butterworths, 1986), 149.

⁵⁰ มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการการใช้ถ้อยคำด้วยว่า ส่วนใหญ่แล้ว ในจารึกใช้ *ราชสาตรธรรมสาตร* (หรือเรียงคำสลับกัน) ควบคู่กันไป คือในจารึกหน้าที่ 1 บรรทัดที่ 22 และ 33 เช่นเดียวกับในจารึกหน้าที่ 2 บรรทัดที่ 24 และ 32 แต่ในจารึกหน้าที่ 1 บรรทัดที่ 39 กลับใช้ *ธรรมสาตรราชสาตร* หรืออ้างถึงแต่ *ราชสาตร* เพียงคำเดียว คือในจารึกหน้าที่ 2 บรรทัดที่ 9 โปรดดูรายละเอียด ใน A. B. Griswold and Prasert na Nagara, “A Law Promulgated by the King of Ayudhya in 1397 A.D. Epigraphic and Historical Studies, No. 4,” 121-122, 124-126. ในจารึกนี้ ยังปรากฏคำที่น่าสนใจอีกคำหนึ่ง กล่าวคือ *พระราชปฤษฎนติ* (ในจารึกหน้าที่ 1 บรรทัดที่ 14, 20 และในจารึกหน้าที่ 2 บรรทัดที่ 3, 44) ซึ่งน่าจะเป็นคำเดียวกันกับพระราชบัญญัติในปัจจุบัน นอกเหนือจากประเด็นการใช้ถ้อยคำในจารึกข้างต้นซึ่งอาจเป็นร่องรอยสำคัญให้สามารถศึกษาค้นคว้าต่อไปได้ถึงการมีบทบัญญัติธรรมศาสตร์ (เช่นที่ปรากฏในสมัยการชำระกฎหมายในปีพุทธศักราช 2348) ในสมัยอยุธยาารวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 แล้ว นอกจากนี้ วิธีการบัญญัติถ้อยคำหรือกำหนดเนื้อหาขึ้นเป็นบทกฎหมายในจารึกนี้ก็น่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากมักจะใช้คำว่า *มาตราชินโส* (ในจารึกหน้าที่ 1 บรรทัดที่ 24, 39-40 และในจารึกหน้าที่ 2 บรรทัดที่ 6, 10, 27, 33, 40) หรือ *อนนิงโส* (ในจารึกหน้าที่ 2 บรรทัดที่ 14, 15, 27) แล้วตามด้วยเนื้อหาของบทกฎหมายคล้ายกับการเขียนบทมาตราในกฎหมายสมัยปัจจุบันด้วย

ของชาวมอญ ต่อมาจึงแปลเป็นภาษามอญและได้รับการแปลเป็นภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ผู้พิพากษาชาวไทยเข้าใจได้ง่าย⁵¹

ในที่นี่ กรณีมีความคล้ายคลึงอย่างน่าสนใจยิ่งกับมนุธรรมสถัตถัมฉบับของพระเจ้าวเรรุ เนื่องจากในครั้งแรก มนุธรรมสถัตถัมของพระเจ้าวเรรุได้รับการแปลจากภาษาบาลีมาเป็นภาษามอญก่อน ต่อมาภายหลังจึงได้รับการถ่ายทอดจากภาษามอญมาเป็นภาษาพม่าอีกครั้ง

10. ธรรมสถัตถัมของสยาม

41 § ตามความเป็นจริงแล้ว ธรรมสถัตถัมของสยามมีเนื้อหาสาระคล้ายคลึงกับฉบับของพระเจ้าวเรรุอยู่เป็นอันมาก ถึงกระนั้นก็ตาม จะถือว่าธรรมสถัตถัมทั้งสองฉบับนี้เป็นฉบับซึ่งร่วมสมัยเดียวกันยังไม่ได้⁵²

⁵¹ ในที่นี้ แลงการ์ด หมายถึง พระธรรมสาร ซึ่งเป็นบทนำของประชุมบทกฎหมายตราสามดวงทั้งปวง ข้อความที่อ้างถึงมีดังนี้

ยณ จ โลกहित สติธัมมสตถุน ตี ปากฏ
ภาสิต มนุสาเรน มุลกาสาย อาทิต
ปรมปรามตํ ทานี รามณเบสุ ปติฏจิตํ
รามณเบสุ จ ภาสาย ทุกคาพุหํ ปุริเสนีห
ตสฺมา ตํ สามภาสาย รจิตฺสนํ ตํ สฺนาถ เม ตี

...อันว่าคำภีร์อันใด เปนประโยชน์แก่อัตถ์โลกย ปรากฏชื่อว่าคำภีร์พระธรรมสาร
อันพระมโนสารฤาษีกล่าว ในต้นด้วยมคธภาษา
อันปราชญ์จารย์นำสืบกันมา ตั้งอยู่ในรามัญประเทศ
ด้วยภาษาแห่งรามัญกิตี ในกาลบัดนี้ อันบุรุษผู้เปนวินิจจยอำมาตย จะยังรู้เปนอันยาก

ในสยามประเทศนี้ เหตุตั้งนั้น อันว่าข้าจก ตกแต่งซึ่งคำภีร์พระธรรมสารนั้นด้วยสยามภาษา อันว่าท่านทั้งหลายจงฟัง ซึ่งคำภีร์พระธรรมสารนั้น แต่สำนักนี้แห่งเรา

โปรดดูใน พระธรรมสาร, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตราสามดวง, พิมพ์ครั้งแรก (2481-2482), ร.แลงการ์ด จัดพิมพ์ในนาม มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชานิติศึกษาทางสังคม ประวัติศาสตร์และปรัชญา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) จัดพิมพ์, 3 เล่ม, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), 8.

⁵² ประเด็นซึ่งว่าด้วยกฎหมายธรรมสถัตถัมของมอญ พม่า และไทย (อาจรวมไปถึงกัมพูชาและลาวด้วยนั้น) มีความคล้ายคลึงกันมากน้อยเพียงใด อีกทั้งประเด็นที่ว่า ฉบับใดมี ส่งต่อ หรือรับอิทธิพลจากฉบับใดมาในลักษณะอย่างไรบ้างตลอดช่วงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐที่นับถือพุทธคติเหล่านั้นนั้น ต้องนับเป็น “ประเด็นเชิงวิธีวิทยาของประวัติศาสตร์กฎหมายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” มาช้านานนับแต่เริ่มมีการค้นคว้าศึกษากันก็ว่าได้ ในช่วงที่ผ่านมาก็ยังคงมีตัวอย่าง เช่น Andrew Huxley, “Thai, Mon & Burmese Dhammathats – Who influenced Whom?,” in *Thai Law: Buddhist Law. Essays on the Legal History of Thailand, Laos and Burma*, ed. Andrew Huxley (Bangkok: White Orchid Press, 1996), 81-131. อนึ่ง อาจกล่าวได้ในภาพรวมว่า พัฒนาการของประวัติศาสตร์กฎหมายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น คงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะต้องอิงและติดตามผลการค้นคว้า

42 § เรื่องราวของ [พระ] มนุ ซึ่งในฉบับของพระเจ้าวเรณุนั้นมีข้อความราว 12 บรรทัด [แต่] ในธรรมสัทธัมฉบับของสยามมีข้อความขยายเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก แม้จะมีได้ยืดยาว ถึงขนาดที่ปรากฏในธรรมสัทธัมฉบับของพม่าสมัย [กษัตริย์] อลองพญา⁵³ นอกจากนี้ จำนวน หัวข้อต่าง ๆ ซึ่งจำแนกเนื้อหาทางกฎหมาย จากเดิมที่มีอยู่จำนวน 18 หัวข้อหรือ [18] มุลคติ อันปรากฏอยู่ในธรรมสัทธัมของพม่าทุกฉบับมาแต่เดิมนั้น ได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 39 มุลคติ รวมไปถึงการจำแนก [ชื่อ] หัวข้อเนื้อหา [ทางกฎหมาย] ขึ้นใหม่เป็น 2 ประเภทซึ่งเราอาจกล่าว ในเบื้องต้นได้ก่อนว่า เป็นบทที่เป็นสาระของกฎหมาย (Substantial Law) และบทที่เป็นแบบพิธี ของกฎหมาย (Formal Law) [ทั้งนี้] โดยจะยังไม่ระบุถึงการจำแนก [หัวข้อเนื้อหาทางกฎหมาย] แบบใหม่ข้างต้น ในลักษณะที่เป็นมูลคดีและสาขาคดี (Fundamental and Derivative Law) ซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวต่อไป

ที่ว่ามาทั้งหมดนี้ได้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงความก้าวหน้าเชิงเทคนิคซึ่งผลงาน [วรรณกรรม ทางกฎหมาย] ในช่วงศตวรรษที่ 13 [หรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19] เองก็ยังไม่อาจบรรลุถึง [ขั้นความก้าวหน้าเช่นว่านี้] ได้ แต่จะต้องอาศัยระยะเวลาไม่น้อยกว่า 3 ศตวรรษเพื่อบรรลุ พัฒนาการขั้นสมบูรณ์ข้างต้น หากเราจะนำ [ธรรมสัทธัมของสยาม] มาเปรียบเทียบกับ วรรณกรรมทางกฎหมายของพม่าในยุคสมัยเดียวกัน

43 § [ปัญหา] ความผิดแปลกแตกต่างกันระหว่างระบบกฎหมายธรรมสัทธัมที่ได้ นำเข้ามาสู่สยามในช่วงแรก ๆ กับลักษณะที่ได้ปรากฏให้เห็นในบทธรรมสัทธัมของสยามในภายหลัง ต่อมานั้น อาจขยายความได้ไม่ยากนัก หากเรายอมรับกันว่า ชาวสยามหาได้ใช้ประโยชน์จาก ธรรมสัทธัมฉบับใดฉบับหนึ่งแต่เพียงฉบับเดียวไม่ แต่ได้ใช้หลายฉบับซึ่งภายหลังได้นำมารวม เข้าเป็นฉบับเดียว และได้แก่ฉบับที่ปรากฏอยู่ในเวลานี้นั่นเอง

การพินิจตรวจสอบตัวบทธรรมสัทธัมของสยามอย่างทั่วถึง ย่อมช่วยสนับสนุน ข้อสันนิษฐานข้างต้นนี้ เนื่องจากจะพบหลักฐานที่ชัดเจนถึงการใช้ธรรมสัทธัมมากกว่าหนึ่งฉบับ ในการเรียบเรียง ยิ่งไปกว่านั้น ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองของวรรณกรรมประเภทนี้ที่จะก่อให้เกิด [การทยอยเรียบเรียง] บทตำราอันศักดิ์สิทธิ์ [ในประเภทเดียวกัน] มากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่ง [แต่ละ ฉบับ] ต่างก็อ้างความเป็นบทบัญญัติอันสมบูรณ์พร้อมแห่งกฎจักรธรรมยิ่งขึ้นทุกขณะเช่นกัน ในกรณีของสยามนั้นคงจะมีลักษณะน่าทึ่งเป็นพิเศษมากอยู่ทีเดียว หากในดินแดนของมอญ

ศึกษาในส่วนของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยไม่มากนักน้อย นั้นหมายถึง ความก้าวหน้าเชิงวิวิธยา ของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภาพรวมย่อมส่งอิทธิพลต่อความก้าวหน้าเชิงวิวิธยาของประวัติศาสตร์ กฎหมายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยในที่สุด

⁵³ ในที่นี้หมายถึง มนุคเยธรรมสัทธัม ซึ่งสันนิษฐานกันว่า อาจได้รับการเรียบเรียงขึ้นในปี 1756 [หรือปีพุทธศักราช 2299] หรือในต้นรัชสมัยของพระองค์นั่นเอง โปรดดูใน Okudaira, "The Burmese Dhammathat," 59 and so on.

และพม่าซึ่งก็เช่นเดียวกับในอินเดียที่ [ต่าง] มีบทกฎหมายมนูเป็นของตนเองเป็นจำนวนไม่น้อย แต่ในสยาม ธรรมสถัดมทุกฉบับจะถูกรวมเข้าด้วยกันเป็นฉบับเดียวในที่สุด ซึ่งในขณะการชำระกฎหมายครั้งสุดท้ายนั้นเองก็ได้กลายเป็นฉบับที่เข้ามาแทนฉบับอื่นๆ เสียทั้งหมดทีเดียว⁵⁴

44 § การลดทอนความซับซ้อน [ของเนื้อหา] ลงก็เป็นอีกขั้นของพัฒนาการอันดีที่ปรากฏให้เห็น [ในกฎหมายของสยาม เมื่อเปรียบเทียบกับของพม่า] แต่กระนั้น ก็ยังถือได้แต่เพียงว่าเป็นขั้นต้นที่จำเป็นแก่วิธีการซึ่งจะยิ่งมีความสำคัญขึ้นไปอีก ด้วยจะช่วยจำแนก [บทกฎหมายของ] ชาวสยามออกจากบรรดาประเทศที่รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียอื่นๆ ทั้งหมด วิธีการที่ว่านี้ก็คือ การนำบรรดาข้อตัดสินวินิจฉัยของกษัตริย์มาผนวกเข้าเป็นเนื้อหาของธรรมสถัดม [เสียเองทีเดียว]

11. พระราชโองการของกษัตริย์และกฎหมาย

45 § ดังที่ข้าพเจ้าเพิ่งจะได้กล่าวแล้ว ดูจะเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ชาวสยามได้คุ้นเคยกับระบบกฎหมายแบบมอญฮินดูมาแต่แรกทีเดียว บรรดาผู้นำของสยาม ขุนนาง หรือกษัตริย์ต่างได้อำรงรักษาไว้ซึ่งกฎเกณฑ์แห่งธรรมสถัดมเพื่อเป็นหลักชี้้นำในการปกครองราชรัฐของตน [และ] ต่างก็ให้ความสำคัญแก่กฎเกณฑ์ทั้งหลายเหล่านั้นในฐานะข้อบทซึ่งแสดงถึงสัจจะและความเป็นธรรมอันสูงส่ง ชี้นำผู้ปกครองให้เห็นถึงวิถีทางที่ถูกต้องในการอำนวยความยุติธรรมโดยปราศจากความลำเอียงใดๆ ผู้ปกครองย่อมตระหนักว่า ลำพังการใช้อำนาจของตนนั้นหาใช้สิ่งเดียวกันกับอำนาจแห่งบทบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ที่ว่านี้ไม่ ผู้ปกครองมีและใช้อำนาจเด็ดขาดที่มีอยู่ในทางใดก็ได้ตามแต่จะเป็นที่พอใจ แต่การ [ใช้ดุลพินิจ] ตัดสินใจของตนจะเป็นก็แต่เพียงคำสั่งการ (order) เท่านั้น หากอาจมีผลเปลี่ยนแปลงแก้ไขบทกฎหมายเช่นที่ประกาศไว้แล้วโดย [พระ] มนุได้ไม่ อีกทั้งไม่อาจจะถือเป็นกฎเกณฑ์อันยั่งยืนถาวรได้แต่อย่างใดเลย อย่างดีที่สุดการยอมรับในอำนาจของผู้ปกครองเหล่านั้นย่อมมีอยู่ตราบเท่าที่ผู้ซึ่งใช้อำนาจนั้นยังคงมีชีวิต แต่ครั้นผู้นั้นสิ้นชีวิตแล้ว ย่อมสิ้นเหตุที่จะต้องยอมรับในอำนาจนั้นอีกต่อไป การยอมรับในอำนาจจึงสิ้นสุดลง เว้นแต่ผู้ปกครองคนใหม่จะประสงค์ให้การใด ๆ มีผลบังคับได้ต่อไป

สถานะความเป็นกษัตริย์ในสยามก็เช่นเดียวกันกับในพม่า [กล่าวคือ] มิอาจเปลี่ยนผ่านจากกษัตริย์ผู้สวรรคตไปสู่ผู้สืบราชบัลลังก์แทนได้โดยพลัน กษัตริย์พระองค์หนึ่งพระองค์ใดก็ตามย่อมจะมีสถานะความเป็นกษัตริย์ก็ด้วย [การผ่าน] พิธีราชาภิเษก ลักษณะที่ขาดความสืบเนื่อง [ทางสถานภาพ] เช่นนี้ย่อมจะเห็นได้ชัดจากข้อเท็จจริงที่ว่า ภายหลังการสวรรคตของกษัตริย์

⁵⁴ ให้อรรถาธิบายในเชิงอรรถที่ 52.

พระองค์ใด ขุนนางข้าราชการทั้งปวงย่อมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่และจะต้องได้รับการแต่งตั้งขึ้นใหม่โดยกษัตริย์พระองค์ใหม่ ที่กล่าวแล้วนี้ จึงเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยสถานภาพและอำนาจของกษัตริย์ซึ่งเห็นได้ชัดว่า มิได้มีลักษณะ [ในเชิงแบบแผน] ที่เราอาจเรียกได้ว่า [มีค่าบังคับทัดเทียมกับแบบแผนในทาง] “กฎหมาย” แต่อย่างไร

46 § แต่การพิจารณาวินิจฉัย [การใด ๆ] ของกษัตริย์ แม้ว่าจะมีลักษณะเป็นแต่เพียงพระราชโองการ ก็อาจมีค่าควรแก่การอ้างไว้เช่นกัน หากได้ปรากฏว่า การพิจารณาวินิจฉัยเช่นนั้นเหมาะแก่การ หรือถือเป็นบรรทัดฐานที่ดีของผู้เป็นกษัตริย์ซึ่งได้อำนาจความยุติธรรมโดยชอบแล้ว แต่เดิมมาทีเดียว กษัตริย์ทั้งหลายของสยามมักถือเป็นราชกิจประการหนึ่งในอันที่จะรวบรวมประชุมข้อวินิจฉัยหรือพระราชโองการต่าง ๆ ของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ เพื่อที่จะได้ใช้ประโยชน์จากข้อวินิจฉัยหรือพระราชโองการเหล่านั้น

ด้วยเหตุนี้ นอกเหนือจากวรรณกรรมธรรมสัทธัมแล้ว จึงเกิดพัฒนาการของวรรณกรรมทางกฎหมายอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งคล้ายคลึงและมีชื่อเรียกเดียวกับวรรณกรรมราชสัทธัมซึ่งมีอิทธิพลอย่างสูงยิ่งต่อพัฒนาการของวรรณกรรมทางกฎหมายในพม่า แต่ถึงกระนั้น ในขณะที่ราชสัทธัมฉบับต่าง ๆ ในพม่ามีลักษณะเชิงประพจน์ศิลป์ และแม้จะมีได้มีลักษณะถึงขนาดเป็นงานวรรณคดีเต็มรูปแบบด้วยก็ตาม ราชสัทธัมของสยามซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับความหมายที่แท้จริงของคำ [ว่าราชสัทธัม] ยิ่งกว่า [ราชสัทธัมของพม่าฉบับต่าง ๆ นั้น] นับเป็นคำวินิจฉัยตัดสินของกษัตริย์ในกรณีต่าง ๆ อย่างแท้จริง เป็นบรรทัดฐานที่เกิดแต่ข้อวินิจฉัยหรือพระราชโองการที่ได้ประกาศให้อยู่ตามความเป็นจริง และหาได้เกิดจากการคิดประดิษฐ์เอาเองหรือหยิบยืมมาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา (Buddhist Scriptures) แต่อย่างใดไม่ คุณูปการและอำนาจบังคับแห่งประชุมราชวินิจฉัยเช่นว่านี้ย่อมมีที่มาจากการที่กษัตริย์ได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้ปกครองที่ดี อีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ที่ปกครองให้เป็นไปตามหลักความเป็นธรรมนั่นเอง

12. ราชสัทธัมของสยาม

47 § วรรณกรรมราชสัทธัมที่ว่านี้ คงจะต้องมีพัฒนาการมาเป็นเวลานานควบคู่กับ [บทกฎหมาย] ธรรมสัทธัม ก่อนจะได้ริเริ่มให้มีการผนวกราชสัทธัมเข้าไปในธรรมสัทธัม หากลำดับเหตุการณ์ [ทางประวัติศาสตร์] ของกฎหมายโบราณสยามพึงเป็นที่น่าเชื่อถือได้ยิ่งกว่าที่เป็นอยู่แล้ว เป็นไปได้เช่นกันว่า เมื่อพิจารณาจากเวลาที่ปรากฏอยู่ในคำปรารภของบทกฎหมายแล้ว อาจคาดคะเนถึงเวลาที่ใกล้เคียงซึ่งวิธีการที่สำคัญ [กล่าวคือ การผนวกราชสัทธัมเข้าไปในธรรมสัทธัม] เช่นว่านี้ได้เกิดขึ้นก็ได้

ข้าพเจ้าเห็นสมควรกำหนดช่วงเวลาแห่งการนี้ลงในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 [หรือปลายพุทธศตวรรษที่ 22] ระหว่างรัชสมัยของกษัตริย์นเรศวรหรือกษัตริย์เอกาทศรถ ในเวลานั้นเมืองพะโคซึ่งเป็นอาณาจักรเดิมของชาวมอญได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของสยามแล้ว และในช่วงเวลาที่ว่านี้เอง น่าจะได้มีการนำธรรมสัทธัมฉบับใดฉบับหนึ่งเข้ามาใช้ หรืออาจจะได้เรียบเรียงฉบับใดฉบับหนึ่งขึ้นเป็นการเฉพาะ พงศาวดารสมัยอยุธยาหลายฉบับระบุว่า ในปีมะเมียจุลศักราช 957 (ค.ศ. 1595) [หรือปีพุทธศักราช 2138] ผลงานทางนิติบัญญัติชิ้นหนึ่งได้สำเร็จเสร็จลงโดย [พระประสงค์ของ] กษัตริย์สยาม ข้อความที่ระบุไว้ดังกล่าวนี้กินความกว้างเสียจนมิอาจหาความชัดเจนแน่นอนอย่างใดได้ และข้าพเจ้าก็ถือเพียงว่า [การคาดการณ์ที่ว่านี้] เป็นเพียงข้อสันนิษฐาน (จากหลักฐานเอกสาร) เท่านั้น ปัญหาในเรื่องของวันเวลา [ที่แน่นอน] คงไม่สำคัญในที่นี้ เนื่องจากวิวัฒนาการของกฎหมายสยามที่เกิดขึ้นภายหลังต่อมานั้น อาจอธิบายได้โดยไม่ต้องกังวลว่าจะคลาดเคลื่อนจนเกินไปนัก

48 § [บทกฎหมาย] ธรรมสัทธัมของสยามได้จำแนกเนื้อหาทางกฎหมายออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ มูลคดีและสาขคดี (the fundamental and the derivative categories)⁵⁵

ประเภทแรกหรือที่เรียกว่า *มูลอรรถะ* นั้น เป็นกฎที่ [พระ] มนุ (มีชื่อเรียกในธรรมสัทธัมว่า มนุสสาร (Manusāra)⁵⁶) ได้บัญญัติขึ้นด้วยตนเอง เป็นข้อบทที่ปรากฏอยู่ในธรรมสัทธัมซึ่งมีจำนวนหัวข้อที่จำกัดแน่ชัดและไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ประเภทที่สองหรือที่เรียกว่า *สาขอรรถะ* นั้น เป็นพระราชโองการหรือข้อวินิจฉัยบรรดาที่ออกประกาศโดยกษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ ในอดีตโดยมีการอ้างถึงและนำข้อบทประเภท *มูลอรรถะ* มาปรับใช้ ด้วยเหตุนี้ *สาขอรรถะ* จึงมีเนื้อหาเป็นจำนวนไม่น้อยและค่อย ๆ เพิ่มมากยิ่งขึ้น ด้วยมีที่มาจากการที่กษัตริย์ทั้งหลายได้วินิจฉัยตัดสินคดีต่าง ๆ โดยใช้อำนาจแห่งตน ครั้นเมื่อได้ตัดสิน [รายละเอียดที่เคยมีมาแต่เดิม] ให้เหลือเพียงความย่อและ [คงไว้แต่เฉพาะ] ใจความของเรื่อง ก็อาจถือเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อหาแห่งธรรมสัทธัมได้แล้ว

⁵⁵ ใน พระธรรมสาร, *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตราสามดวง*, 19 และต่อ ๆ ไป

⁵⁶ ในบทพระธรรมสารและบทบัญญัติกฎหมายเก่าของไทย มีนามที่ใช้เรียกมนุอยู่หลายนาม เช่น ในคาถาภาษาบาลีเรียก “มนุ (หรือมณ)” แต่เมื่อแปลเป็นภาษาไทย จึงเรียกชื่อตามบทบาทที่ปรากฏในเรื่องราว เช่น “พระมนิสารฤาษี / กุมาร / ดาบส / อำมาตย์” หรือบ่อยครั้งในกฎหมายเก่าเรียก “พระมนิสารจารย์” (ใน พระธรรมสาร, *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตราสามดวง*, 8, 12-14, 20. หรือในกฎหมายเก่า เช่น พระธรรมสาร, *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตราสามดวง*, 130. หรือใน *พระอภัยการลักขณะตระลาการ*, 377) อาจกล่าวได้ว่า “มนิสาร” จึงเป็นคำที่ไทยใช้เรียกมนุตามคติพุทธศาสนา ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ด้วยเช่นกัน

ต่อมาภายหลัง แทนที่จะรวบรวมข้อวินิจฉัยของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ เข้าไว้เป็นฉบับต่างหาก กษัตริย์ของสยามเห็นควรริเริ่มให้ตรวจสอบความสอดคล้องต้องกันของข้อวินิจฉัยเหล่านั้นกับบททั้งหลายของธรรมศาสตร์ โดยให้เขียนลงไว้เป็นมาตราทำนองหลักการทั่วไป หรือมิฉะนั้น ก็ให้เขียนแยกไว้เป็นข้อ ๆ โดยเรียงมาตราหรือข้อความเหล่านั้นเข้าไว้ตาม [มูลคดี ซึ่งเป็น] หัวข้อเนื้อหาทางกฎหมายที่ปรากฏในธรรมศาสตร์ นับแต่นี้เป็นต้นไป บรรดาข้อวินิจฉัยของกษัตริย์ย่อมกลายมาเป็นบทอันถาวร มิใช่เพราะเกิดจากกษัตริย์ แต่เพราะบทเหล่านั้นได้แสดงถึงกฎอันเป็นสัจจะและมีความชอบธรรมด้วยค่าที่เป็นสัจจะนั่นเอง

การผนวกเนื้อความด้วยวิธีการดังกล่าวมานี้ เราทราบได้จากบทบัญญัติบางบทที่ปรากฏในประมวลกฎหมายของสยามปี 1805 [หรือปีพุทธศักราช 2348] ซึ่งเรียกว่า กฎ 36 ข้อ⁵⁷ ในบทบัญญัติข้างต้นดังกล่าว กษัตริย์พระองค์หนึ่งในตอนปลายสมัยอยุธยา ซึ่งอาจจะ [พระเจ้า] บรมโกษา ได้โปรดให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงซึ่งส่วนใหญ่เป็นพรหมณ์ทำการตรวจสอบกฎต่าง ๆ บรรดาที่ออกประกาศโดยกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ แล้วให้เขียนลงเป็นข้อ ๆ เพื่อจะเพิ่มเข้าไว้เป็นบทกฎหมายสืบไป ครั้นเมื่องานตรวจสอบดังกล่าวสำเร็จลงแล้ว กษัตริย์จึงจะได้ทรงประกาศใช้ต่อไป

49 § วิธีการข้างต้นเป็นเหตุให้ประชุมบทกฎหมายของสยามได้รับการชำระตรวจสอบเป็นระยะ ๆ ซึ่งบทบัญญัติที่พ้นสมัยย่อมถูกยกเลิกไป โดยเพิ่มและผนวกบทบัญญัติใหม่เข้ากับบทเดิมที่มีอยู่ ซึ่งต้องนับเป็นลักษณะที่โดดเด่นเห็นได้ชัดประการหนึ่งอย่างแท้จริงของระบบกฎหมายโบราณสยาม และนี่เองจึงเป็นเหตุผลที่ว่า เหตุใดประมวลกฎหมายของสยามจึงแตกต่างอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับธรรมศาสตร์ของพม่า ด้วยเหตุที่ไม่ได้พรรณนาความและพิเคราะห์เหตุผลอย่างยืดยาวเยิ่นเย้อ และแทบจะไม่ได้อิงอาศัยพุทธคติอีกต่อไปแล้ว เว้นแต่ในส่วนของกฎเกณฑ์อันมีที่มาจากธรรมศาสตร์โดยตรงเท่านั้น และนี่ก็เป็นเหตุผลอีกเช่นกันกันว่า เหตุใดชาวสยามจึงดูเหมือนจะมีบทกฎหมายอันเข้าลักษณะเป็นประมวลกฎหมายที่แท้จริงมาแต่แรกทีเดียว ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ชาวสยามควรภาคภูมิใจ

50 § โดยทั่วไปแล้ว บทกฎหมายทั้งหลายของสยามจะเริ่มด้วยความนำอันแสดงหลักการพื้นฐาน กล่าวคือ กฎเกณฑ์ [อันเป็นมูลคดี] ทั้งหมดแห่งธรรมศาสตร์ บางคราวเป็นภาษาบาลี และต่อด้วยมาตราหรือข้อบทต่าง ๆ เรียงกันเป็นลำดับ อันเป็นบทบัญญัติซึ่งค่อย ๆ สั่งสมเพิ่มพูนขึ้นตามกาลเวลา บทกฎหมายทั้งหลายถูกจำแนกตามเรื่องหรือ ลักษณะ ซึ่งเป็นไปตามมูลคดีทั้ง 39 มูลคดีซึ่งกำหนดไว้แล้วโดย [พระ] มนุ [ในที่นี้] ข้าพเจ้ากำลังกล่าวถึงแต่เฉพาะบทบัญญัติที่ได้รับการชำระตรวจสอบในปี 1805 เนื่องจากดูเหมือนว่า เมื่อถึงปลายสมัยอยุธยาแล้ว

⁵⁷ โปรดดู กฎ 36 ข้อ, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตราสามดวง (เล่ม 3), 57-58.

ระบบ [กฎหมาย] ที่ว่านี้ได้สิ้นสุดลง ด้วยมิได้มีผู้ใดให้ความสำคัญหรืออาจเกิดอุปสรรคภัยอื่น ๆ จนกระทั่งว่า ในขณะแห่งการเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว กฏและข้อบัญญัติต่าง ๆ ของกษัตริย์ต่าง รวบรวมประกาศใช้เป็นกฎหมายอยู่เป็นจำนวนมาก

13. อำนาจที่เพิ่มขึ้นของกษัตริย์ในการบัญญัติกฎหมาย

51 § จากระบบ [การสร้างตัวบทในกฎหมายสยาม] เช่นที่กล่าวข้างต้น กษัตริย์ทั้งหลายของสยามจึง [มีสถานะ] เข้าไถ่การเป็นผู้มีอำนาจในการนิติบัญญัติ (legislators) ยิ่งขึ้นทุกขณะ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว บรรดากษัตริย์ทั้งหลายอาจบัญญัติกฎหมายได้โดยเงื่อนไขที่ว่า พึงเป็นไปตาม หรืออย่างน้อยที่สุดไม่พึงคลาดเคลื่อนไปจากข้อบัญญัติทั้งปวงแห่งธรรมสัทธัม และข้อบัญญัติทั้งหลายอันมีมาจากสาขาคีซึ่งประกาศใช้โดยกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ [เนื่องจาก] นับแต่เวลาที่คำวินิจฉัยของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ได้รับรองกันอย่างเป็นทางการแล้วว่ามีสถานะเช่นกฎหมาย คำวินิจฉัยเหล่านั้นก็กลายมาเป็นบทกฎหมายอย่างแท้จริง เป็นที่แน่นอนว่าภายใต้ราชวงศ์ซึ่งมีเสถียรภาพและมีอำนาจล้นเหลือนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่า ขั้นตอนการผนวกพระราชโองการเข้าเป็นส่วนหนึ่งในบทธรรมสัทธัมจึงคงเป็นแต่เพียงพิธีการเท่านั้น

52 § อย่างไรก็ตาม แนวคิดดั้งเดิมว่าด้วยกฎหมายซึ่งตกทอดมาจากอินเดียก็ยังคงดำรงอยู่ต่อมาในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ ที่กล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนจากกรณีซึ่งเป็นเหตุให้กษัตริย์รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีพระราชโองการสั่งให้มีการตรวจชำระประชุมบทกฎหมาย ซึ่งถือเป็นการตรวจชำระกฎหมายครั้งสุดท้าย⁵⁸ [ของสยาม]

สาเหตุสำคัญของการตรวจชำระกฎหมายเกิดขึ้นจากคดีฟ้องหย่าเล็ก ๆ คดีหนึ่ง ซึ่งในคดีนั้น ฝ่ายหญิงเป็นผู้ร้องขอหย่า แต่ผู้เป็นสามีไม่ยินยอมและกล่าวหาภริยาตนว่า กระทำชู้ ถึงกระนั้น ศาลหลวงได้วินิจฉัยให้หย่ากัน โดยอ้างกฎหมายบทหนึ่งขึ้นวินิจฉัยคดีมีใจความว่า แม้สามีจะไม่มีผิดใด ๆ หากภริยาประสงค์จะขอหย่า ย่อมสามารถกระทำได้ [ผู้เป็นสามีจึงได้คัดค้านคำวินิจฉัยนี้] ฎีกาซึ่งคัดค้านคำวินิจฉัยดังกล่าวได้ถูกส่งไปยังกษัตริย์ ซึ่งทรงมีพระราชดำริว่า คำวินิจฉัยเช่นนั้นเป็นการขัดต่อความยุติธรรมและความเป็นธรรม จึงทรงสั่งให้ทำการเทียบบทกฎหมายที่ลูกขุน ณ ศาลหลวงนำมาใช้บังคับในคดีกับต้นฉบับอื่นที่รักษาไว้ในราชสำนัก

⁵⁸ โปรดดูใน *ประกาศพระราชปรารภ*, เล่ม 1, 1-5. ประกอบ Robert Lingat, "Note sur la révision des lois siamoises en 1805," *Journal of The Siam Society*, 23, no.1 (1929): 19-27. บทความเรื่องนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย ใน ร. แลงการ์ด, "ข้อสังเกตว่าด้วยการชำระกฎหมายสยามในปีพุทธศักราช 2348," ใน ร. แลงการ์ด กับไทยศึกษา, *รวมบทความแปลและบทความศึกษาผลงาน*, แปลโดย ปรีดี พิศุมิวิธิ, สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล; กรณีศึกษาจารย์แสง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 128-137.

ครั้นเมื่อตรวจสอบแล้วพบว่า ต่างมีข้อความถูกต้องตรงกันทุกฉบับ พระองค์จึงมีพระราชโองการประกาศว่า ต้นฉบับแห่งบทกฎหมายเหล่านี้ ได้ถูกแก้ไขดัดแปลงไปโดยคนผู้โลภหลงหาความละเอียดแก่บาปมิได้ เพื่อใช้ตัดลินความตามหน้าที่แห่งตนให้เป็นไปตามใจชอบ [ดังนั้น] จึงต้องชำระบทกฎหมายให้คืนสู่ความถูกต้องแท้จริงดังเดิม [นอกจากนี้] พระองค์ยังได้กล่าวถึงตอนต้นรัชกาล [กล่าวคือ ในปีพุทธศักราช 2331] ซึ่งได้ทรงโปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก (the Buddhist Holy Scriptures) อันมีเนื้อความผิดพลาดคลาดเคลื่อนด้วยเหตุจากมิชฌาติฐิของมนุษย์ และการสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งนั้นนับเป็นคุณูปการอันยิ่งยวดแก่ฝ่ายพุทธจักร⁵⁹ [อีก 17 ปีต่อมา] พระองค์จึงทรงโปรดให้ดำเนินการในทำนองเดียวกัน [ในปีพุทธศักราช 2348] แก่ฝ่ายอาณาจักรด้วย กล่าวคือ การตรวจชำระบทกฎหมายทั้งปวง พร้อมกับการตรวจสอบความถูกต้องตรงกันของบทกฎหมาย [ทั้ง] กับหลักการทั้งหลายแห่งธรรมสัตถัมและกับข้อบัญญัติต่าง ๆ อันบรรดา กษัตริย์แต่เก่าก่อนได้ประกาศไว้พร้อม ๆ กันไป⁶⁰

53 § คงไม่อาจกล่าวได้ [ในที่นี้] ว่า กษัตริย์สยามทรงมั่นพระทัยอย่างแท้จริงว่า หลักเกณฑ์ทางกฎหมายว่าด้วยการขอหย่าของภริยาที่ใช้บังคับอยู่ในเวลานั้นจะไม่ใช่เป็นดังข้อความที่ปรากฏในบทกฎหมายซึ่งสอดคล้องต้องกันกับต้นฉบับที่มีอยู่ทุกเล่ม ยิ่งในวาระ [หรือในเหตุการณ์] อื่นที่เป็นทางการน้อยกว่านี้ พระองค์ก็ได้ยึดเอาเดิมนักที่จะทรงยกเลิกเพิกถอนบทกฎหมายเก่าที่มีได้ทรงเห็นคล้อยตามด้วย

อย่างไรก็ดี พระราชดำริที่ทรงแสดงออกอย่างเป็นทางการเช่นนั้นนับว่าสำคัญยิ่ง และการที่พระองค์ยกขึ้นเปรียบเทียบระหว่างการสังคายนาพระไตรปิฎก (the Holy Scriptures) (ซึ่งเป็นแต่การสอบทานตัวบทให้เป็นไปตามความเดิมที่เคยมีอยู่เท่านั้น) กับการตรวจชำระกฎหมายนั้น ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า อย่างน้อยที่สุดในเวลานั้น แม้ในทางทฤษฎี กษัตริย์จะไม่อาจบัญญัติกฎหมายได้ด้วยพระองค์เองแต่อย่างใด พระองค์จึงต้องมีพระราชดำริไปในทำนองให้ทำการตรวจชำระต้นฉบับกฎหมาย [เสียทีเดียว] เพื่อจะแทรกความเปลี่ยนแปลงบรรดาที่เกิดขึ้นจากสภาพทางสังคมและคติทางศีลธรรมทั้งหลายเข้าไว้ในตัวบทกฎหมายนั่นเอง

54 § ประมวลกฎหมายที่ตรวจชำระโดยกษัตริย์รัชกาลที่ 1 แล้วนั้น มิได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใดในระหว่างสองรัชสมัยต่อมา และเราต้องรอจนถึงรัชสมัยของพระมงกุฎหรือพระรามาธิบดีที่ 4 (King Mongkut or Rāma IV) ผู้เป็นหลาน [ซึ่งขึ้นครองราชย์] ในตอน

⁵⁹ กรณีรายละเอียดการสังคายนาพระไตรปิฎกในปีพุทธศักราช 2331 โปรดดูใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ตรวจชำระ (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ.121), 134-144.

⁶⁰ Lingat, "Note sur la révision des lois siamoises en 1805," 24.; ร. แลงการ์ด, "ข้อสังเกตว่าด้วยการชำระกฎหมายสยามในปีพุทธศักราช 2348," 134.

กลางศตวรรษที่ 19 [หรือในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 25] จึงจะเห็นกันได้ชัดว่า แนวคิดว่าด้วยกฎหมายแบบดั้งเดิมนั้นได้ค่อยๆ ลดความสำคัญลงเสียแล้ว พระมงกุฎทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีความคิดอันก้าวหน้า พระองค์ทรงขบขันเรื่องราวของฤาษีมนูและมิได้ทรงเห็นว่า ต้องผูกพันพระองค์เข้ากับบทบัญญัติกฎหมายเก่าทั้งปวงอีกต่อไป หากบทเหล่านั้นเป็นที่ปรากฏแก่พระองค์เองว่า มิได้เหมาะแก่สมัยที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว⁶¹

สำหรับพระมงกุฎ และยิ่งไปกว่านั้น สำหรับกษัตริย์จุฬาลงกรณ์ (King Chulalongkorn) โอรสผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ [ยุคสมัยแห่ง] กฎหมาย [พระ] มนุได้สิ้นสุดลงแล้ว โดยสิ้นเชิง บทบัญญัติที่มีอยู่เป็นอันมากในกฎหมายเก่าได้ถูกยกเลิกและถูกแทนที่ด้วยบทบัญญัติใหม่ ๆ อันล้วนแต่มีขึ้นโดยพระราชประสงค์ทั้งสิ้น

55 § วิวัฒนาการขั้นสุดท้ายของกฎหมายเช่นที่ว่าย่อมมีคุณูปการอย่างปราศจากข้อสงสัย ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว [คือ] การดั่งว่านี้ได้อำนวยประโยชน์แก่สยามในการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ ความสัมพันธ์ทางสังคมในเรื่องต่างๆ ย่อมไม่อาจกำหนดลงไว้เป็นกฎเกณฑ์บรรดาอันมีลักษณะถาวรและเป็นนิรันดร์ [อีกต่อไป] กฎหมายจึงต้องแปรเปลี่ยนและสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพต่างๆ แห่งกิจการทั้งหลายของมนุษย์ที่ผันแปรไป

อย่างไรก็ดี การละทิ้งธรรมเนียมแต่โบราณก็มีใช่ว่าจะปราศจากผลร้ายใด ๆ เสียเลย หากกษัตริย์สยามมิได้เป็นผู้ทรงภูมิธรรมซึ่งตระหนักดีในข้อจำกัดแห่งการใด ๆ อันพระองค์สามารถกระทำได้ [การใช้] อำนาจเบ็ดเสร็จและไร้ขีดคั่นจำกัดซึ่งทรงมีอยู่ ก็อาจนำประเทศสยามไปสู่สภาพไร้ระเบียบและความวุ่นวายก็เป็นได้

แนวคิดดั้งเดิมของอินเดียว่าด้วยกฎหมายนั้นก็ใช่ว่าจะให้การมิได้ไปเสียทั้งหมด เราอาจเชื่อได้พอ ๆ กันว่า อาจมีสิ่งเลวร้ายอย่างใดเลย หากผู้มีอำนาจบัญญัติกฎหมายของแผ่นดินได้ตระหนักอยู่แก่ใจว่า กฎเกณฑ์ทั้งปวงแห่งความยุติธรรมและความเป็นธรรมอันมีอาจเปลี่ยนแปลงเพิกถอนได้นั้นมีอยู่จริง และไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม ผู้มีอำนาจหาอาจกำหนดข้อบัญญัติทางกฎหมายของตนให้ขัดหรือแย้งต่อกฎเกณฑ์ดังกล่าวได้ไม่ ไม่ว่าจะเรียกขานในนามว่า ธรรม (Dharma) ข้อบทแห่ง [พระ] มนุ (precepts of Manu) หรือแม้แต่จะเรียกว่ากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ก็ตาม อุดมคติแห่งการนิติบัญญัติในนามเหล่านี้ นับเป็นข้อคิดอันจำเป็นแก่

⁶¹ ผู้สนใจ โปรดดู Seni Pramoj, "King Mongkut as a Legislator, Lecture Delivered before the Siam Society on 14th June 1949," *Journal of the Siam Society (JSS)* 38, no.1 (January 1950): 33-66. และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2547). หรือใน สุทธิพันธุ์ ชูทรานนท์ และวัฒนา อุ่นทรัพย์, บรรณาธิการ, *รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องประชุมประกาศรัชกาลที่ 4* (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2548). (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบ 200 ปี วันที่ 18 ตุลาคม พุทธศักราช 2547).

มนุษยชาติทุกชาติทุกภาษาในอันที่จะสร้างความร่วมมือและสันติภาพขึ้นในประชาคมระหว่างประเทศ [ด้วยกันทั้งสิ้น]

ข้อสังเกตในการแปล :

1) ผู้แปลจัดแบ่งย่อหน้าในบทแปลภาษาไทยใหม่ ซึ่งจะสังเกตได้จากการขึ้นย่อหน้าด้วย เลขอารบิกและ §

ทั้งนี้ โดยใช้ ประเด็นความคิดใหม่ ของบทปาฐกถาเป็นเกณฑ์

2) คำใน () เป็นคำที่ปรากฏในต้นฉบับภาษาอังกฤษมาแต่เดิม กล่าวคือ

2.1) เป็นศัพท์หรือวลีภาษาอังกฤษที่มี () ปรากฏอยู่ในต้นฉบับและแปลเป็นภาษาไทย

2.2) ผู้แปลลงศัพท์หรือวลีภาษาอังกฤษในต้นฉบับไว้ใน () เพื่อเทียบให้ดูกับบทแปลภาษาไทย

3) ข้อความหรือวลีใน [] มิได้มีอยู่ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ผู้แปลได้ลงเพิ่มไว้เพื่อความต่อเนื่องในการอ่าน และมุ่งให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ

4) เเงอรรถอธิบายบทแปลภาษาไทยทั้งหมดเป็นของผู้แปล

บรรณานุกรม

- Buddha Phutthasajan. *Visuddhimagga (Pali; English: The Path of Purification)*. Translated by Somdet Phra Putthachan (Arj Aphasahaen). 10th ed. (collective edition). Bangkok: Thana Press, 2011.
- Bühler, George. trans. *The Laws of Manu*, vol. XXV, coll. «The Sacred Books of the East», edited by F. Max Müller., 2-3. Delhi: Motilal Banaridass, 1986.
- Chanwit Kasetsiri, ed. *Collected Proclamations of King Mongkut*. Bangkok: Toyota Thailand Foundation, 2004. [In Thai]
- Chaopraya Thipakornwongsa Mahakosathibodi. *The Royal Chronicles of Rattanakosin, King Rama I.*, edited by Krom Luang Damrong Rajanubhub, 134-144. Phanakorn: Bamrungnukulkit Press, 1903.
- D.E.G. Hall. *A History of Southeast Asia* (Book 1), edited by Charnvit Kasetsiri and Anand Kanchanaphan, translated by Warun Yupa Sanitwong Na Ayudhya and others, 2nd ed., 85. Bangkok: Foundation for the Social Sciences and Humanities Textbook Project, 1979. [In Thai]
- Fine Arts Department. *Inscriptions from Sukhothai Period*. Bangkok: Fine Arts Department, 1984. [In Thai]
- Furnivall, J. S. "Manu in Burma: Some Burmese Dhammathats." *Journal of the Burmese Research Society*, XXX, no.2 (1940): 352.
- Griffith, Ralph T. H., trans. *The Hymns of the Rigvada*, vol.III. Benares: E. J. Lazarus & Co., 1891.
- Griswold, A. B., and Prasert na Nagara. "A Law Promulgated by the King of Ayudhya in 1397 A.D. Epigraphic and Historical Studies, No. 4." *Journal of the Siam Society* 57, no. 1 (1969): 109-148.
- Guillon, Emmanuel. *The Mons: A Civilization of Southeast Asia*. Bangkok: Siam Society, 1999.
- Hayman Wilson, Horace. *The Vishanu Purana*, edited by Fitzedward Hall, 37-38. London: Trubner & Co., 1866.

- Huxley, Andrew. "Thai, Mon & Burmese Dhammathats – Who influenced Whom?." In *Thai Law: Buddhist Law. Essays on the Legal History of Thailand, Laos and Burma*, edited by Andrew Huxley, 81-131. Bangkok: White Orchid Press, 1996.
- Ishii, Yoneo. "The Thai Thammasat." In *Law of South-East Asia*, edited by M.B. Hooker, 149. Singapore: Butterworths, 1986.
- Lingat, Robert. "Dhammasattha (Code of Law)." In *Encyclopedia of Buddhism* (vol. IV), edited by Jotiya Dhirasekera, 508-510. Sri Lanka: The Department of Government Printing, 1979.
- Lingat, Robert. "Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam." *Journal of the Siam Society (JSS)* 38, no.1 (January 1950): 9-31.
- Lingat, Robert. "L'influence juridique de l'Inde au Champa et au Cambodge d'après l'épigraphie." *Journal asiatique (JA)* 237 Tome. CCXXXVII (1949): 273-290.
- Lingat, Robert. "Note sur la révision des lois siamoises en 1805." *Journal of The Siam Society* 23, no.1 (1929): 19-27.
- Lingat, Robert. "The Buddhist Manu or the propagation of Hindu law in Hinayanist Indochina." *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 30, no.3/4 (1950): 284-297.
- Lingat, Robert. *La tradizione giuridica dell'India: Dharma, diritto e interpretazione/ Robert Lingat; traduzione di Domennico Francavilla; presentazione di Luigi Lombardi Vallauri*. Milano: A. Giuffrè, 2003.
- Lingat, Robert. *Les sources du droit dans le système traditionnel de l'Inde, Études XXXII, coll.* Paris: Mouton & Co and École Pratiques des Hautes Études, 1967.
- Lingat, Robert. *Royauté bouddhique, Aśoka et la fonction royale à Ceylon, deux études éd. par Gérard Fussman et Éric Meyer, préf. de Louis Dumont*. Paris: Ed. de l'École des Hautes Études des Sciences sociales, 1989.
- Lingat, Robert. *Thai Legal History* (Book 1), edited by Charnwit Kasetsiri and Wikalpong Panitanon, 3rd ed. Bangkok: Thammasat University, 2010. [In Thai]
- Lingat, Robert. *The Classical Law of India*. Translated by J. Duncan M. Derrett. Berkeley: University of California Press, 1973.

- Okudaira, Ryuji. "The Burmese Dhammathat." In *Law of South-East Asia (vol. 1) the Pre-Modern Texts*, edited by M. B. Hooker, 23-142. Singapore: Butterworths & Co., 1986.
- Okudaira, Ryuji. "The Role of Kaingza Manuyaza, an Eminent Jurist of the 17th Century in the Development of Burmese Legal History." *Journal of Asian and African Studies* 27 (1984): 180-186.
- Pan Hla, Nai, and Ryuji Okudaira. *Eleven Mon Dhammasat Texts*. Bunkyo-ku. Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies for UNESCO, The Tokyo Bunko, 1992.
- Pandarung Vaman, Kane. *History of Dharmasāstra: Ancient and Mediaeval Religious and Civil Law, Government Oriental Series Class B, N°6, 5 vol., vol. I (part I & II)*. Revised and enlarged. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1968-1975.
- Phra Aiyakan Laksana Tralakan (Law on Judge). *The Code Law of King Rama I Cullasakaraj era 1166, [Three Seals Law]*. Bangkok: Faculty of Law, Thammasat university, 1986. [In Thai]
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). *Dictionary of Buddhism Vocabulary Version*. 11th ed. (Edited and added in Section 1). Bangkok: Chanphen, 2008. [In Thai]
- Preecha Changkwan-Yuen. "Manu Thammasat's edition of King Wagaru." *Political Science*, 12-13 (April 1986-1987): 236-292. [In Thai]
- Richardson, D. *The Damasat or The Laws of Menoo: Translated from The Burmese*. 2nd ed. (Reprint, 1874). Rangoon: The Mission, 1847.
- Richardson, D. *The Damasat or The Laws of Menoo: Translated from The Burmese*. 4th ed. Rangoon: Hanthawaddy, 1896.
- Seni Pramoj. "King Mongkut as a Legislator, Lecture delivered before the Siam Society on 14th June 1949." *Journal of the Siam Society (JSS)* 38, no.1 (January 1950): 33-66.
- Sutthiphan Khutthananon, and Wattana Ounsub, ed. *Collections of His Majesty the King Mongkut's Proclamations*. Bangkok: The Kurusapa Business Organization, 2005. [In Thai]
- Wagaru, King. *Manu Dhammasattham: Text Translation and Notes*. Translated by E. Forchhammer Reprint (1892). Rangoon: Supdt., Government Printing and Stationery, 1934.